

LEGALITAS

№ 1 (5), 2025 г.

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ФЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC JOURNAL**

«LEGALITAS» ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Журнал 2024 жылдан бастап шығарылады, шығу жиілігі – жылына 4 рет

Бас редактор:

Құрманбаева Ш.А., саяси ғ.д.

Жауапты редактор:

Қайшатаева Ә.Қ., з.ғ.к.

Редакциялық кеңес:

Комарова В.В., з.ғ.д., (Мәскеу қ., Ресей)
Хасенов М.Х. – PhD (Астана, Қазақстан Республикасы)
Оторова Б.К., з.ғ.к.,
(Қырғыз Республикасы)
Баетов А.Б. – з.ғ.д. (Қырғызстан)
Рахметов С.М., з.ғ.д., (Астана қ.,
Қазақстан Республикасы)

Редакциялық алқа:

Матаева М.Х. – д.ю.н., (председатель редакционной коллегии)
Ибрагимова Ф.Г. –к.ю.н
Сабитов С.М. - доктор PhD
Разиева Д.Б.- доктор PhD
Майшекина Э.С. – доктор PhD
Утебаев Е.К. – к.ю.н
Нурекешов Т.К. - доктор PhD

Главный редактор:

Курманбаева Ш.А., доктор политических наук

Ответственный редактор:

Кайшатаева А.К. – кандидат юридических наук

Редакционный совет:

Смагулов А.А., д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Комарова В.В., д.ю.н.
(г.Москва, Россия)
Хасенов М.Х. – PhD (Астана, Республика Казахстан)
Оторова Б.К., к.ю.н. (Кыргызская Республика)
Баетов А.Б., д.ю.н. (Кыргызская Республика)
Рахметов С.М., д.ю.н., (г.Астана, Республика Казахстан)
Мухамеджанов А.З. – д.ю.н. (г.Ташкент, Узбекистан)

Редакционная коллегия:

Матаева М.Х. – д.ю.н., (председатель редакционной коллегии)
Ибрагимова Ф.Г. – к.ю.н.
Сабитов С.М. - доктор PhD
Разиева Д.Б.- доктор PhD
Майшекина Э.С. – доктор PhD
Утебаев Е.К. – к.ю.н.
Нурекешов Т.К. - доктор PhD

Executive editor:

Kurmanbayeva Sh.A., Doctor of Political Sciences

Deputy chief editor:

Kaishatayeva A.K., Candidate of Juridical Sciences

Editorial team:

Smagulov A.A., Doctor of Juridical Sciences, (Astana, Republic of Kazakhstan)
Komarova V.V., Doctor of Juridical Sciences (Moscow, Russia)
Khasenov M.H. – PhD (Astana, Republic of Kazakhstan)
Otorova B.K., Candidate of Juridical Sciences (Kyrgyz Republic)
Baetov A.B. Doctor of Juridical Sciences (Kyrgyz Republic)
Rakhmetov S.M., Doctor of Juridical Sciences (Astana, Republic of Kazakhstan)

Editorial board:

Mataeva M.Kh. - Doctor of Law (chairman of the editorial board)
Ibragimova F.G. - Ph.D.
Sabitov S.M. - PhD
Raziyeva D.B. - PhD
Maishekina E.S.–PhD
Utebaev E.K. - Ph.D.
Nurekeshov T.K - Ph.D.

Қазақстан Республикасы
Мәдениет және ақпарат
министрлігінің Ақпарат
комитетінде тіркелген

Тіркеу нөмірі:

KZ22VPY00092850

Тіркелу күні:

17.05.2024 ж.

Меншік иесі:

"ALIKHAN
BOKEIKHAN
UNIVERSITY"

Білім беру мекемесі

Мекен жайымыз:

Семей қ., Мәңгілік ел
көшесі, 11.

Тел.: +77222 42-32-24

(внут.120)

E-mail: legalitas2024@mail.ru

Зарегистрирован в Комитете
информации Министерства
культуры и информации Рес-
публики Казахстан

Регистрационный

номер: KZ22VPY00092850

Дата регистрации:

17.05.2024 г.

Собственник:

Учреждение образования
"ALIKHAN BOKEIKHAN
UNIVERSITY"

Наш адрес:

г.Семей, ул. Мәңгілік ел, 11.

Тел.: +77222 42-32-24

(внут.120)

E-mail: legalitas2024@mail.ru

Registered with the Infor-
mation Committee of the Min-
istry of Culture and Infor-
mation of the Republic Ka-
zakhstan

Registration number:

KZ22VPY00092850

Date of registration:

17.05.2024.

The owner is: Educational in-
stitution

"ALIKHAN BOKEIKHAN
UNIVERSITY"

Our address: Semey city,
Mangilik el st., 11.

Tel: +77222 42-32-24

(внут.120)

E-mail: legalitas2024@mail.ru

Бактыбеков М.Б.¹, Матаева М.Х.¹, Остапович И.Ю.²

¹*Alikhan Bokeikhan University*

¹*Қазақстан, Семей.*

²*В.Ф.Яковлева атындағы Урал Мемлекеттік Заң Университеті*

¹*Ресей Федерациясы. Екатеринбург*

(e-mail: mukhtar-79@mail.ru)

АЗАМАТТЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР: (КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ СОТ ТӘЖІРИБЕСІ НЕГІЗІНДЕ)

Аннотация. Бұл ғылыми мақала ҚР Конституциялық Сотының адам құқықтары мен құқықтық мәселелерді анықтауына арналған. Зерттеу барысында Конституциялық соттың соңғы конституциялық реформа барысында адам құқықтарын қорғау мен заңнаманы жетілдіру және Конституцияны тікелей қолдану тәжірибесін талдауға басымдық беріледі. Әсіресе азаматтардың қылмыстық процестік Кодекс аясында жеке бас бостандығының шектелуі конституциялық құқық теориясы тұрғысынан талданады. ҚР ҚПК 152-бабының 6-бөлігінің негіздері мен 296-баптың 3-бөлігіндегі мазмұнның Конституцияның 16-бабындағы азаматтың құқықтарымен үйлесуі бойынша талдау жасалып, құқықшығармашылық, құқыктүсіну, құқыққолдану бойынша маңызды ойлар жинақталды. ҚР Конституциялық Соттың осы нормалар бойынша нормативті қаулысы талданып, оның мазмұны мен қолданысын арттыру бойынша ұсыныстар берілді. Сонымен қатар РФ Конституциялық Сотының осы мазмұндағы қаулысына салыстыру жасаумен азаматты қамауда ұстау мерзімдері бойынша ұқсастықтар мен ерекшеліктері ұсынылды.

Түйін сөздер: Конституциялық Сот, Конституция үстемдігі, нормативті қаулы, адам құқығы, қамау, мерзімдер, тергеу судьясы, іспен танысу.

Бактыбеков М.Б.¹, Матаева М.Х.¹, Остапович И.Ю.²

¹*Alikhan Bokeikhan University*

¹*Казахстан, Семей.*

²*Уральский государственный юридический университет имени В.Ф.Яковлева*

²*Российская Федерация, Екатеринбург*

(e-mail: mukhtar-79@mail.ru)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ГРАЖДАН: (НА ОСНОВЕ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА)

Аннотация. Данная научная статья посвящена анализу деятельности Конституционного Суда Республики Казахстан по выявлению и обеспечению защиты прав человека и правовых вопросов. В ходе исследования акцент сделан на практике Конституционного Суда в условиях последней конституционной реформы, направленной на защиту прав человека, совершенствование законодательства и прямое применение Конституции. Особое внимание уделено анализу ограничения личной свободы граждан в рамках Уголовно-процессуального кодекса с точки зрения теории конституционного права. Рассматривается соотношение положений части 6 статьи 152 и части 3 статьи 296 УПК РК с правами граждан, закреплёнными в статье 16 Конституции. Сформулированы выводы по вопросам правотворчества, правопонимания и правоприменения. Проанализировано нормативное постановление Конституционного Суда РК по данным нормам, даны рекомендации по повышению его эффективности и применимости. Кроме того, проведено сравнительное исследование с постановлением Конституционного Суда РФ схожего содержания, выявлены сходства и различия в регулировании сроков содержания граждан под стражей.

Ключевые слова: Конституционный Суд, верховенство Конституции, нормативное постановление, права человека, арест, сроки, следственный судья, ознакомление с делом.

Baktybekov M.B.¹, Mataeva M.Kh.¹, Ostapovich I.Yu.²

¹*Alikhan Bokeikhan University
Kazakhstan, Semey*

²*Ural State Law University named after V.F. Yakovlev*

²*Russian Federation, Yekaterinburg
(e-mail: mukhtar-79@mail.ru)*

CURRENT ISSUES IN THE PROTECTION OF CITIZENS' CONSTITUTIONAL RIGHTS: (BASED ON THE PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT)

Abstract. This scientific article is devoted to the analysis of the activities of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan in identifying and ensuring the protection of human rights and legal issues. The study emphasizes the practice of the Constitutional Court during the latest constitutional reform, aimed at protecting human rights, improving legislation, and the direct application of the Constitution. Particular attention is paid to the analysis of restrictions on personal liberty of citizens within the framework of the Criminal Procedure Code from the standpoint of constitutional law theory. The correlation between Part 6 of Article 152 and Part 3 of Article 296 of the CPC of the Republic of Kazakhstan and the rights of citizens enshrined in Article 16 of the Constitution is examined. Conclusions are drawn on lawmaking, legal understanding, and law enforcement. The normative ruling of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan on these provisions is analyzed, with recommendations made to enhance its effectiveness and applicability. In addition, a comparative analysis with a ruling of the Constitutional Court of the Russian Federation of similar content is conducted, identifying similarities and differences in the regulation of terms of detention of citizens.

Keywords: Constitutional Court, supremacy of the Constitution, normative ruling, human rights, detention, terms, investigating judge, case familiarization.

Кіріспе. Мемлекет дамуы Конституцияда анықталған құндылықтарға негізделеді. Мемлекет, азамат, қоғам үшін өзарабайланысты құрудың басты құндылықтарын Негізгі заң айқындайды. Ол құндылықтар адам құқықтарының танылуы мен қорғалуы, демократиялық және құқықтық мемлекет, халық билігі, экономиканың халық игілігі үшін дамуы, т.с.с. «Конституция әлемдік заң ғылымының жетістіктерін қабылдап, ұлттық дамудың басымдықтарын анықтап, жаңа мемлекет нысанын құрудың құқықтық, саяси, экономикалық алғышарттарын бекітті.» [1, 13 б.].

2022 жылғы конституциялық реформа жаңа кезеңдегі Қазақстанның алдында тұрған мәселелерін шешу мен дамуын айқындады. Конституцияға енгізілген өзгерістер мемлекеттік билікті ұйымдастыру мен адам құқықтарын қорғау жүйесін арттыруға басымдық берді.

Конституцияның үстемдігі мен тікелей қолданылуы маңызды сұрақтардың бірі. Ол тек жазылған әріптер ғана емес, оның мазмұнындағы идеяларды қоғамда

бекіту, таныту мен жүзеге асыру қажырлы күшті қажет етеді. Конституцияның формальды болуы, оның нормаларының өз мәнінде қолданылмауы, немесе конституциялық тәжірибеде олардың бұзылуы конституциялық қатынастардың дамуына кедергі келтіреді. «Қазіргі әлеуметтік, технологиялық, геосаяси сын-қатерлерде конституциялық нормаларды сақтау қажет. Конституциялық заңдылық – бұл құқық қана емес, міндет те болады. Олардың қатарында құқықтар мен бостандықтарға құрмет пен қоғамдық игілік арасындағы теңгерім болады, мемлекеттік билік үшін- тепе теңдік тежемілік жүйесі мен жауапты қарым қатынас. Әрбір құқықтың артында жауапкершілік тұр: мемлекеттік- ол қамтамасыз ету, жеке тұлғалық- сақтау деген. Сондықтан Конституцияның үстемдігі, әділдік, есепберу қағидаларын Президент Қ.К.Тоқаев «Заң және Тәртіп» формуласымен бекітеді.» [2] Бұл мәселені айқындау күрделі процесстерден тұрады. Ол конституциялық нормалар мен ережелердің заңдарда жеткілікті

анықталуы, атқару билігінде іске асуы, сот билігінде қорғалуы, конституциялық төрелікте дұрыс позициясын табуы.

2022 жылғы конституциялық реформадағы басты бағыттардың бірі Конституциялық Соттың ролін күшейту. Ол мемлекеттегі конституциялық бақылау институтының мәні мен маңызын арттырып, биліктің құқықпен шектелуін, құқық үстемдігін, адам құқықтарының қорғалуымен аталған институттың қызметіне жаңа серпін бермек. Конституциялық бақылау мен юстиция Конституцияны қорғау мен үстемдігін бекітуде маңызды өкілеттеітерге ие. Оның потенциалын дұрыс пайдалану адам құқықтары мен билік тармақтарына байланысты сұрақтарды ғылыми (доктриналды) негізде ашуға мүмкіндік береді, құқықтық жүйе үшін ортақ құқықтық позицияларды қалыптастырмақ. Конституция мен оның ережелерін қорғау мен қолданудың дұрыс тәжірибесін анықтау мемлекеттің конституциялық дамуының кепілі.

Зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында ғылыми талдау үшін қажетті әртүрлі әдістер қолданылды. Нәтижесінде объективті ақпараттар алынып, қазіргі Қазақстандағы конституциялық бақылаудың жағдайы бойынша тұжырымдар жасалды, конституциялық реформа аясында жаңадан құрылған Конституциялық Соттың тәжірибесі көрсетіліп, ұсыныстар берілді. Формальды логикалық әдіс арқылы Конституциялық соттың тиімді және жетілдіруді қажет ететін мәселелері анықталып, анализ арқылы құқықтық қатынастарға талдау жасалып, синтез арқылы ортақ жағдайы мен қазіргі дамуы тұжырымдалды. Салыстыру әдісімен өзге елдердегі құқықтық тәжірибелер қаралды.

Зерттеу нәтижелері. Конституциялық Кеңес 1995 жылдан 2022 жылға дейін қызмет етті. Оның қоғамдағы және мемлекеттің билік жүйесіндегі атқарған қызметі бойынша әртүрлі баға беріледі. Дегенмен, өз қызметі барысында 200 дей нормативті қаулы шығарып, мемлекеттің дамуында Конституцияның үстемдігі мен қорғалуын қамтамасыз етті.

2023 ж. қызметін бастаған Конституциялық Сот бұрынғы қалыптасқан тәжірибелерін жалғастырумен бірге, азаматтардың тікелей жүгінуімен қызметін белсенді етті. Бұрынғы субъектілерден бөлек, азаматтар, Бас Прокурор және адам құқықтары бойынша Өкілдің өтініштерін қарай алды. Бүгінгі күнге дейін 11 мыңнан аса өтініштерді қараған, оның көп мөлшері Қылмыстық, Қылмыстық процестік, Қылмыстық атқару, Әкімшілік рәсімдік процестік, Салықтық, Азаматтық, Азаматтық процестік, Жер және Әлеуметтік Кодекстер бойынша. Бұл азаматтардың сапалы заң қабылдау мен құқыққолдану тәжірибесі арқылы талқылауға қатысу сұранысын көрсетсе, түсіндіруге деген сұраныстары заңнама нормаларының құқықтық анықтылығы мен бірдей түсінуге деген жұмыстардың күшейуін қажет етеді.

«Конституциялық Сот «негативті заңшығарушы» ретінде нормативті актілердегі конституциялық емес нормаларды анықтап, күшін жояды, «позитивті заңшығарушы» ретінде заңшығарушыға өзінің құқықтық ұстанымдарын ұсынады. Онда конституция нормаларын ресми түсіндірумен міндетті және нақтыланған тұжырымдар беріп, құқықтық прецеденттер қалыптастырады.» [3] Заң ғылымдарының докторы, Конституциялық Соттың судьясы С.Ф.Ударцов, құқықтық мемлекет үшін заңнаманың құқықтық мазмұны мен әділдікті қамтамасыз етуі-деп. Әділдік дегеніміз азаматтардың теңдігі, негізгі игіліктердің тең бөлінуі, жеңілдіктер мен дифференциацияның қоғам мен мемлекет алдындағы сіңірген еңбегіне сай берілуі, қоғамның әлеуметтік әлсіз топтарын қорғау, құқықты теріс пайдалану мен дискриминацияға жол бермеуін көрсетеді.

Бүгінде Конституциялық Сот заңшығару мен құқыққолдануда әділдікті бекітуде белсенді жұмыстарды жүргізуде. Азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау бойынша заңнамаларға нақтылау жасап, олардың конституцияға сәйкестігін қарауда.

Азаматтардың жеке басының бостандығына байланысты

Конституцияның 16-бабында жазылған құқықтарды қорғауда бірнеше маңызды түсіндірмелер берді. Азаматтардың бостандығы тек заңда көзделген негіздер мен соттың санкциясымен шектеліп, тұтқындалады. Өзге жағдайларда бұған жол берілмейді, бұл адамның ең маңызды құқықтарының бірі болады. Алайда Конституциялық Сотқа шағымданушың пайымы бойынша ҚР Қылмыстық процестік Кодексінің 152-бабының 6-бөлігінің негіздері бойынша, оны құқықтары бұзылып отырғаны, және осы норманың Конституцияға қайшы екендігі дауланған. Бұл норма азаматты сотқа дейін тергеп-тексеру аяқталса да, қорғаушы мен өзге іске қатысушылардың іспен танысуына байланысты, оны бір жылдан астам күзетпен ұстаудың жалғаса беруіне негіз болғаны көрсетіледі. Бұл жағдай азаматтың конституциялық құқығын бұзып отыр деген уәж айтылады. Аталған нормада азаматты тергеп-тексеру аяқталса да, іспен танысудың шекті мерзмі белгіленбегендіктен, қамаудың ұзаққа созылуы оның құқықтарын бұзатыны көрсетіледі.

Жалпы бұл норма бойынша тергеп-тексеру аяқталған соң, соттың санкциясымен күдікті (айыпталушы) ретінде азаматты ұстау сотқа дейінгі қатысушылардың, әсіресе айыпталушылар мен қорғаушылардың, іс материалдарымен танысып, қателіктерін қарастырып, басты сот талқысына дайындалу үшін берілетін мүмкіндік деп қарастырылады. Сондықтан бұл норма жалпы негізі бойынша конституцияға қайшы емес деп танылып отыр.

Дегенмен, Конституциялық Сот күдіктіні сотқа дейінгі тергеп-тексеру уақытында қамауды ұстау уақыты мен оның іс материалдарымен танысудағы қамауда болуы уақыттарының дұрыс үйлеспеуі және аталған әрекеттерді реттейтін ҚР Қылмыстық процестік Кодекстің нормаларының жеткіліксіз болуы, құқыққолдану тәжірибесінде азаматтың бас бостандығы мен еркіндігін шектейтін орынсыз жағдайларға әкелетінін көрсетіп отыр. Сондықтан заң шығарушыға ҚПК 152-бабы 6-бөлігіндегі және 296-

баптың 3-бөлігіндегі мазмұнды үйлестіру (нақтылау) керектігі ұсынылды.

Бірақ өкінішке орай, Конституциялық Соттың бұл позициясы заңнама мен құқықтық нормалармен түзетілгенше біраз уақыт керек. Нәтижесінде, азамат іске қатысты өзге органдардың іс материалдарымен танысып біткенше, қамауда отыруына міндетті.

Конституциялық Сот бұл мәселе бойынша жақсы құқықтық позиция беріп отыр. Бірақ ол Заңшығарушы орган болмағандықтан, айқындаушы нормаларды дайындау мен қабылдау Үкіметтің және Парламенттің құзырында, Конституциялық Сот билік тармақтарындағы бөліністі сақтау мақсатында өзге билік тармақтарына араласпайды. Бұл жерде тергеу судьяларының өкілеттігі шегінде, соттар Конституциялық Соттың осы қаулысын негізге ала отырып, заң нормасы шыққанша, күдіктінің конституциялық құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету керек. Конституциялық Соттың қаулысы құқықтың қайнар көзі ретінде заң нормасы шыққанша соттөрелігіне негіз болып, соттық құқықты қалыптастырады. Сонымен қатар азаматтың конституциялық құқықтары қорғалады. Конституциялық Соттың қаулысы арқылы позитивті құқықтағы табиғи құқықтың теориясы ашылып, адам құқықтарының шектелуінің алдын алынып отыр. Екінші жағынан, заң нормасы шыққанша азаматтардың (күдіктілердің) конституциялық құқықтарының тиімді, уақтылы қорғауын қамтамасыз етеді.

Тергеудің өзге қатысушыларының «іс материалдарымен танысу кестесін анықтау кезінде күзетпен ұсталып отырған күдіктінің пікірін анықтау арқылы түзету талап етілетіні»[4] анықталған. Сондықтан прокурор мен тергеу соттары бұл жерде, жақсы құқықтық тәжірибе қалыптастыру керек. Қажет болса, Жоғарғы Соттың нормативті қаулысымен айқындаса, бұл сот жүйесіндегі бір ізділікті қамтамасыз етеді және заң нормасы қабылданғанша конституциялық құқықтарды қорғайды, түсінікті тәжірибені қалыптастырады.

Ресейлік заңнаманың ҚПК 217-бабы айыпталушы мен оның қорғаушысының

қылмыстық іс материалдарымен танысуын бекітеді. Онда бұл тұлғалар іс материалдарын танысуды қасақана созатын болса, сот шешімімен материалдармен танысудың мерзімі анықталады. Бұл қазақстандық заңнамада жазылғандай, тек аталған тұлғалардың ғана іспен танысуды созу жағдайымен шектеледі. Ал тергеу кезінде өзге де қатысушылардың іспен танысу мерзімдерін анықтау белгісіз күйде қалуда. Бұл мәселеге қатысты, өзге қатысушылардың іспен танысу мерзімдерінің айқындалмауынан, айыпталушының қамауда ұзақ отыруынан еркіндігі шектелуі мүмкін. Бұл мәселе азаматтың Конституциялық Сотқа жүгінуіне негіз болып отыр.

РФ ҚПК 109-бабы азаматты қамауда ұстау мерзімдерін анықтайды. Осы баптың 6-бөлігінде «Егер алдын ала тергеу аяқталғаннан кейін қылмыстық іс материалдары айыпталушыға және оның қорғаушысына қамауда ұстаудың шекті мерзімі аяқталғанға дейін 30 тәуліктен кешіктірілмей ұсынылмаса, онда бұл мерзім біткен соң айыпталушы дереу босатылуға тиіс. Сонымен бірге, айыпталушы мен оның қорғаушысының қылмыстық іс материалдарымен танысу құқығы сақталады.»[5] -деп, оның қамау мерзімі аяқталған соң дереу босатылатыны айтылған. Осы баптың 7-бөлігі айыпталушы мен қорғаушының іс материалдарымен танысып үлгермеуіне байланысты қамауда ұстаудың мерзімін ұзартуды көздесе, 8-бөлігі тергеу органдарының процестік әрекеттердің негіздерін көрсете отырып ұзартуды қарастырады. Барлық мерзімдерді ұзарту бойынша сот шешім қабылдайды.

Қазақстандық практикада азаматтың аталған мәселе бойынша конституциялық бақылауға жүгінуі (Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2025 жылғы 18 шілдедегі № 74-НҚ нормативтік қаулысы.) оның негізсіз қамалуына байланысты заңнамалық анықтауды қажет етіп отыр. Бұл жерде мына жағдайларды анықтап алуы керек:

1. Тергеу аяқталғаннан кейін азаматты (айыпталушыны, күдіктіні) ұстау тек іс материалдарымен оның және

адвокатының танысуы үшін берілетін уақыт болып табылады. Бұл азаматтың сот отырысына және тергеу мәліметтерімен жеткілікті танысып, дайындалу үшін берілетін мүмкіндік. Егер олар танысып үлгермей жатса, сот арқылы мерзім созылады. Бұдан кейін іс сотқа жолданады немесе жауаптылық негіздері болмаса іс тоқтатылып, қамаудан босатылады.

2. Тергеу органдары тарапынан істің күрделілігі мен жағдайы ескеріле отырып, мерзім ұзартылады. Бұл азаматқа қатысты сотқа дейінгі тергеу әрекетінің мерзімін қамтиды және мерзімдерді ұзартуға қатысты процестік нормалармен айқын көрсетілген. Ресейлік заңнамада прокурордың іспен танысуы кезіндегі уақыт сотқа дейінгі тергеу мерзіміне кіреді. (РФ ҚПК 109-бабы 9-бөлігі). Қазақстандық ҚПК 152-бабы 7-бөлігі 2-абзацында прокурордың іспен танысуын айыпталушы мен қорғаушының іспен танысу мерзімдерімен бірге қарастырады, ал бұл жерде мерзімдер тергеу сотымен анықталады. Ал бұл прокурор мен өзге де қатысушылардың (істің күрделілігіне байланысты) іспен танысуын созуы мүмкін, сондықтан тергеу соты тарапынан күдікті мен қорғаушы үшін ғана емес, процестің өзге де қатысушылары (іспен танысушылары) үшін графикті белгілеу мүмкіндігін енгізу керек, ҚПК нақты нормалар түрінде көрініс табу керек.

3. Азаматтың ҚР Конституциялық Сотына жүгінудегі мәселе іспен танысу кезінде, қамауда ұстау мерзіміне кірмейтін, азаматтың бас бостандығының шектелуі, оған себеп айыпталушыдан бөлек өзге процеске қатысушылардың тарапынан танысудың созылуына байланысты қамауда отыруы.

Бұл жерде сот мерзімдердің созылу себептерін айқындап, тергеуші немесе прокурор бекіткен танысу графикін анықтап, азаматтың негізсіз қамалуына байланысты конституциялық құқығын қорғау керек. Соттың бұл әрекетін үшін Конституциялық Соттың қаулысы мен құқықтық позициялары негізге алыну керек.

4. Жалпы құқықтық практика осы мәселе бойынша мерзімдерді

айқындауда дұрыс практиканы көрсетеді. РФ ҚПК 109-бабы 9-бөлігі сотқа дейінгі өндірістің барлық кезеңдерін, оның ішінде тергеу әрекетерін жүргізу мен прокурордың іспен танысу мерзімдерін бірге қарастырады. Бұл тергеу органдары мен прокуратура тарапынан істі жүргізу мен танысуды қоса алғандағы мерзімдерді қамтиды, бұл азаматты қамауда ұстау мерзімін айқындауға мүмкіндік береді. Сондықтан тергеу органдары мен прокуратураның барлық әрекеті азаматты қамауда ұстау мен созу мерзімінің ішінде орындалуы керек. Біздің ойымызша, осы процестік реттеу құқыққолдану тәжірибесі мен органдардың қызметінде сақталу керек. Сол кезде мемлекеттік органдар тарапынан істің созылуына, азаматтың тергеу аяқталса да негізсіз қамалуына жол берілмейді және тергеу органдарының жұмысы заңдық тәртіпке келеді.

5. РФ заңнамасы қамауда ұстау мерзімдерін ұзартуға байланысты мәселе туындағанда 2015 жылғы 16 шілде № 23-П РФ Конституциялық Сотының РФ Қылмыстық-процестік кодексінің 109-бабының үшінші – жетінші бөліктерінің және 237-бабының үшінші бөлігінің конституциялылығын азамат С.В. Махиннің шағымына байланысты тексеру ісі жөнінде Қаулысында мерзімдерді ұзартудың конституцияға сәйкестігі көрсетілген. Бұл жерде ең бастысы қамау мерзімін созуда сот «ақылға қонымды мерзімді» [6] анықтау керектігі көрсетіледі. Бірақ бұл сотқа дейінгі тергеу кезінде органдардың әрекетінен қамауда ұстау мерзімдерін қамтиды.

Қазақстандық тәжірибеде азаматқа қатысты тергеу аяқталған соң, қамауда ұстау мерзіміне кірмейтін жағдайда іспен танысуда бас бостандығының шектелуі Сот арқылы «ақылға қонымды мерзімді» анықтауымен шешілу керек. Бұл мәселе іске қатысушы өзге де танысушыларды қамтуы керек, және істің күрделілігіне байланысты нақты графиктерімен тергеу судясы тарапынан анықталуы керек.

Сонымен қатар, ҚР Конституциялық Сотының шешімдерінде мынаны ескеру керек. РФ Конституциялық Сотының шешімінде ҚПК нормаларының

конституцияға сәйкестігін даулауда, нақты азаматтардың істері бойынша қарар бөлімінде жалпы талдау жақсы жасалып, құқықтық тәжірибе үшін құқықтық прецедентті қалыптастырады, бұл органдар мен соттардың конституциялық нормалардың нақты жағдайдағы қолданысы бойынша құқықтүсінуді қалыптастырып, құқықтық тәжірибенің негіздерін дамытады. Бұл органдар үшін Конституциялық Соттың шешімдерінің құқықтық қайнар көзі ретінде қолданылуына мүмкіндік береді. Тағы бір ерекше мәселе, азаматтардың істері бойынша Конституциялық Соттың шығарған құқықтық позициясы негізінде Соттар мен жалпы құқықтық практика үшін нақты іс шешіледі және өтініш беруші азаматтарға қатысты мәселе қаулы шығару бөлімінде нақты айтылады. Мысалы, «Азаматша Александрина Ольга Сергеевнаға және азамат Ващенко Евгений Юрьевичке қатысты, сондай-ақ осы іс бойынша өтініш берушілер – азамат Александрин Сергей Иванович пен Ващенко Юрий Федоровичке қатысты қабылданған құқық қолдану шешімдері осы Қаулыны ескере отырып, белгіленген тәртіппен қайта қаралуға жатады.» [7] Бұл Конституциялық бақылаудың анық, азаматтармен тікелей байланысты болуын қамтамасыз етеді. Сондықтан бұл мәселе қазақстандық тәжірибеде кеңінен ескерілгені дұрыс.

Қорытынды. ҚР Конституциялық Сотының азаматтардың өтінімдері бойынша іс қарауы адам құқықтары бойынша теория мен заңнаманы жетілдіруге үлкен үлес қосуда. Бұл «адамға бағытталған» жүйені дамытудағы жақсы құқықтық тетік. Сонымен қатар Конституциялық Соттың қызметі қазақстандық заңнаманың олқылықтарын жете қарауға мүмкіндік беріп, табиғи құқық пен позитивті құқықтың дұрыс балансын орнатады.

ҚР Конституциялық Сотының шешімдері адам құқықтарына қатысты маңызды доктринаны дамытып, құқықтүсінуді мен құқыққолдану үшін заманауи ережелерді қалыптастырып «шынайы соттық конституционализмді»

орнатуда. Құқықтық тәжірибені дұрыс бағытқа коррективті жасайды.

ҚР Конституцияның 16-бабындағы азаматтың бас бостандығына қатысты ҚР Қылмыстық процесстік Кодексінің 152-бабының 6-бөлігінің және 296-баптың 3-бөлігіндегі мазмұнды үйлестіру (нақтылау) бойынша Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2025 жылғы 18 шілдедегі № 74-НҚ нормативтік қаулысы мәселесінде мыналар анықтау керек:

1. Азаматты қамау мерзімі сотқа дейінгі тергеп-тексеру шараларын,

оның ішінде прокурор мен өзге де процесстік әрекеттерді орындаушылардың қызметін қамту керек. Сотқа дейінгі тергеп тексеру әрекеттерін қадағалау арқылы азаматты қамау мерзімін бақылауда ұстай аламыз.

2. Күдікті мен қорғаушыға, прокурорға және «өзге де қатысушыларға» тергеу судьясымен іспен танысудың «ақылға қонымды мерзімін» анықтау немесе іспен танысудың графигін анықтаумен азаматтың негізсіз қамалуына жол бермеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нургазин Б.К., Жанузаква Л.Т. Роль Конституции Республики Казахстан в обеспечении стабильности и развитии казахстанского общества. Вестник Института законодательства и правовой информации РК. №2 (60) - 2020. 11-18 С. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-konstitutsii-respubliki-kazahstan-v-obespechenii-stabilnosti-i-razvitiia-kazahstanskogo-obschestva/viewer> (қаралған күн 10.08.2025)
2. Қазақстан Республикасындағы конституциялық заңдылықтың жай-күйі туралы Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2025 жылғы 26 маусымдағы КСЖ–3 жолдауы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/S2500000003> (қаралған күн 10.08.2025)
3. Сергей Ударцев. (судья Конституционного суда РК). Конституционный контроль – элемент правового государства. 30 августа 2024 г. <https://kazpravda.kz/n/konstitutsionnyy-kontrol-element-pravovogo-gosudarstva/> (қаралған күн 10.08.2025)
4. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2025 жылғы 18 шілдедегі № 74-НҚ нормативтік қаулысы. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/872421?lang=kk> (қаралған күн 10.09.2025)
5. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации" от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 31.07.2025) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.09.2025) https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/233c324b0107ea91b872bd3a99bb5cd565e34052/ (қаралған күн 10.09.2025)
6. ПОСТАНОВЛЕНИЕ от 16 июля 2015 г. N 23-П По делу о проверке конституционности положений частей третьей - седьмой статьи 109 и части третьей статьи 237 уголовно-процессуального кодекса российской федерации в связи с жалобой гражданина С.В. Махина. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_183398/92d969e26a4326c5d02fa79b8f9cf4994ee5633b/#dst100062 (қаралған күн 10.09.2025)
7. Постановление Конституционного Суда РФ от 14.07.2011 N 16-П "По делу о проверке конституционности положений пункта 4 части первой статьи 24 и пункта 1 статьи 254 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан С.И. Александрова и Ю.Ф. Ващенко" https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_117281/?utm_source=chatgpt.com (қаралған күн 10.09.2025)

References

1. Nurgazinov B.K., Zhanuzakova L.T. Rol' Konstitutsii Respubliki Kazakhstan v obespechenii stabil'nosti i razvitiia kazakhstanskogo obshchestva. Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoy informatsii Respubliki Kazakhstan. № 2 (60) – 2020. S. 11–18. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-konstitutsii-respubliki-kazahstan-v-obespechenii-stabilnosti-i-razvitiia-kazahstanskogo-obschestva/viewer> (qaralghan kun 10.08.2025)
2. Qazaqstan Respublikasındagı konstituciyalıq zandılıqtı jay-kuyi turalı Qazaqstan Respublikası Konstituciyalıq Sotının 2025 jılğı 26 mausımdagı KSJ–3 joldaı. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/S2500000003> (qaralghan kun 10.08.2025)
3. Udartsev Sergey Aleksandrovich (sud'ya Konstitutsionnogo Suda Respubliki Kazakhstan). Konstitutsionnyy kontrol' yavlyayetsya elementom pravovogo gosudarstva. 30 avgusta 2024 g. <https://kazpravda.kz/n/konstitutsionnyy-kontrol-element-pravovogo-gosudarstva/>
4. Normativnoye postanovleniye Konstitutsionnogo Suda Respubliki Kazakhstan ot 18 iyulya 2025 g. № 74-NN. (qaralghan kun 10.08.2025) <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksrk/documents/details/872421?lang=kk>

5. «Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Rossiyskoy Federatsii» ot 18.12.2001 g. № 174-FZ (red. ot 31.07.2025 g.) (qaralghan kun 10.09.2025)

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/233c324b0107ea91b872bd3a99bb5cd565e34052/

6. POSTANOVLENIYe ot 16 iyulya 2015 g. № 23-P. Razdel o proverke konstitutsionnosti polozheniy chastey tret'yey – sed'moy stat'i 109 i chasti tret'yey stati 237 Ugolovno-protsessual'nogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii v svyazi s zhaloboy grazhdanina S.V. Machinoy. (qaralghan kun 10.09.2025)
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_183398/92d969e26a4326c5d02fa79b8f9cf4994ee5633b/#dst100062

7. Postanovleniye Konstitutsionnogo Suda Rossiyskoy Federatsii ot 14.07.2011 № 16-P «Delo o proverke konstitutsionnosti polozheniy chasti 4 chasti pervoy stat'i 24 i chasti 1 stat'i 254 Ugolovno-protsessual'nogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii v svyazi s zhalobami grazhdan S.I. Aleksandrinoy i YU.F. Vashchenko» (qaralghan kun 10.09.2025)
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_117281/?utm_source=chatgpt.com

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Бақтыбеков Мұхтар Бақтыбекұлы–Alikhan Bokeikhan University мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі, 87753699927, e-mail: mukhtar-79@mail.ru.

Бақтыбеков Мухтар Бақтыбеков –старший преподаватель государственно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр юриспруденции, 87753699927, e-mail: mukhtar-79@mail.ru.

Baktybekov Mukhtar Baktybekov - senior lecturer of state and legal disciplines at Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, 87753699927, mukhtar-79@mail.ru.

Матаева Майгүл Хафизовна - Alikhan Bokeikhan University мемлекеттік құқықтық пәндер кафедрасы профессоры, заң ғылымдарының докторы. 87771517010. e-mail: maigulm@mail.ru

Матаева Майгуль Хафизовна - профессор кафедры государственно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор юридических наук. 87771517010. e-mail: maigulm@mail.ru

Mataeva Maigul Khafizovna - Professor of the Department of State Legal Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Law. 87771517010. e-mail: maigulm@mail.ru

Остапович Игорь Юрьевич. В.Ф. Яковлев атындағы Урал мемлекеттік заң Университеті, заң ғылымдарының докторы. Ресей Федерациясы. . e-mail: ostapovich7@mail.ru

Остапович Игорь Юрьевич. Уральский государственный юридический университет имени В.Ф.Яковлева, доктор юридических наук. Российская Федерация. e-mail: ostapovich7@mail.ru

Ostapovich Igor Yurievich. Ural State Law University named after V.F. Yakovlev. Doctor of Law, Russian Federation. . e-mail: ostapovich7@mail.ru

Amerkhanova I.K.
S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University
Kazakhstan, Astana
(e-mail: indira_amirhanova@mail.ru)

FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS IN ANTI-CORRUPTION CULTURE

Annotation. The article explores the crucial role of legal consciousness in shaping an anti-corruption culture within the context of modern Kazakhstan. It argues that while legislative and institutional reforms have been implemented in recent years, the effectiveness of anti-corruption efforts largely depends on the level of legal awareness among citizens. Legal consciousness is viewed as a key factor influencing individual attitudes toward justice, law, and state institutions. The study is based on a sociological survey involving university students and public servants, highlighting current perceptions of corruption and the tools believed to be most effective in countering it. The findings suggest that although most respondents recognize the harmful effects of corruption, there is a lack of active resistance due to limited legal knowledge and civic engagement. The article emphasizes the need to integrate legal education and anti-corruption values into the formal education system and public policy.

Keywords: legal consciousness, legal culture, civil society, education, digital technologies, legal education, anti-corruption culture.

Амерханова И.К.
Казахский агротехнический исследовательский университет им. С.Сейфуллина
Казахстан, Астана
(e-mail: indira_amirhanova@mail.ru)

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. В статье рассмотрена решающая роль правового сознания в формировании антикоррупционной культуры в современных условиях Казахстана. Несмотря на то, что в последние годы были проведены законодательные и институциональные реформы, эффективность борьбы с коррупцией во многом зависит от уровня правового сознания граждан. Правовое сознание рассматривается как ключевой фактор, влияющий на отношение личности к правосудию, праву и государственным институтам. Исследование основано на социологическом опросе с участием студентов университетов и демонстрирует современное понимание коррупции и наиболее эффективные средства борьбы с ней. Результаты показывают, что большинство респондентов признают вредное влияние коррупции, однако из-за ограниченного уровня правовых знаний и гражданской активности активного противодействия нет. В статье подчеркивается необходимость интеграции правового образования и антикоррупционных ценностей в формальную систему образования и государственную политику.

Ключевые слова: правовое сознание, правовая культура, гражданское общество, образование, цифровые технологии, правовое воспитание, антикоррупционная культура.

Амерханова И.К.
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық-зерттеу университеті
Қазақстан, Астана
(e-mail: indira_amirhanova@mail.ru)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада қазіргі Қазақстан жағдайында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудағы құқықтық сананың шешуші рөлі қарастырылған. Онда соңғы жылдары заңнамалық және институционалдық реформалар жүзеге асырылғанымен, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігі көп жағдайда азаматтардың құқықтық санасының деңгейіне байланысты екендігі дәлелденді. Құқықтық сана жеке тұлғаның сот төрелігіне, құқыққа және мемлекеттік институттарға қатынасына әсер ететін негізгі фактор ретінде қарастырылады. Зерттеу университет студенттерінің қатысуымен жүргізілген социологиялық сауалнамаға

негізделген, сыбайлас жемқорлықтың қазіргі түсінігі мен оған қарсы күресте ең тиімді деп саналатын құралдарды көрсетеді. Нәтижелер респонденттердің көпшілігі сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерін мойындағанымен, құқықтық білім мен азаматтық белсенділіктің шектеулі болуына байланысты белсенді қарсылық жоқ екенін көрсетеді. Мақалада құқықтық білім беру мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтарды формальды білім беру жүйесі мен мемлекеттік саясатқа біріктіру қажеттілігі атап өтілген.

Кілтті сөздер. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет, азаматтық қоғам, білім, цифрлық технологиялар, құқықтық тәрбие, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет.

It is undeniable that corruption has a significant impact on the socio-economic development, stability, and the establishment of the rule of law in any society. Without a comprehensive and systematic approach to combating corruption, the effectiveness of public administration, the country's investment attractiveness, and citizens' trust in the legal system cannot be ensured. Today, one of the most pressing global issues is the formation of an anti-corruption culture.

In recent years, the Republic of Kazakhstan has undertaken a series of legislative and institutional reforms aimed at combating corruption. Notable among these efforts are the adoption of the Law "On Combating Corruption," the establishment of specialized authorized bodies, and the implementation of e-government and open budget systems. These initiatives represent significant steps toward enhancing transparency and accountability in public administration.

However, the existence of legal mechanisms alone is not sufficient to effectively address corruption. There is a critical need for the continuous development of legal culture and legal consciousness among the population. Sustainable anti-corruption efforts must not rely solely on punitive measures, but also on fostering public respect for the law and promoting legal awareness as a foundation for long-term change.

Legal consciousness represents a set of citizens' perceptions and attitudes toward legality, justice, the law, and the state. In the context of building an anti-corruption culture, legal awareness plays a crucial and defining role.

The relevance of this topic lies in the fact that, despite the availability of sufficient legislative and institutional mechanisms in Kazakhstan today, the overall level of legal awareness remains inadequate. Low legal literacy among youth, the persistence of corruption-prone behavior among public officials,

and the limited engagement of civil society institutions continue to hinder the process of fostering a legal culture. Therefore, from a scientific perspective, examining the interrelation between legal consciousness and anti-corruption culture, and developing concrete recommendations, is of particular importance.

Scientific novelty – This article provides a comprehensive examination of the interrelationship between the concepts of anti-corruption culture and legal consciousness. Furthermore, based on international best practices, the study proposes new mechanisms adapted specifically to the socio-legal context of Kazakhstan.

The concept of legal consciousness is regarded as one of the fundamental categories in legal theory. Many scholars interpret it as individuals' attitude toward the law, their perception of legal values, and their trust in legality. For instance, the Russian researcher A.V. Malko describes legal consciousness as "a specific form of social consciousness," emphasizing that it consists of a system of views, ideas, and perceptions related to legal phenomena [1]. Kazakh legal scholar G.Sapargalyev, in turn, identifies legal consciousness as the core of legal culture in society, viewing it as a crucial factor that determines the qualitative nature of the relationship between the state and society [2].

The issue of fostering legal culture and legal consciousness has also been widely examined in international practice. Transparency International, in its annual reports, demonstrates that low levels of corruption are often closely linked to the public's legal literacy and trust in the rule of law. Studies conducted by the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) emphasize that in addition to the legal framework, cultural and educational factors play a critical role in combating corruption [3].

Foreign researchers, such as R. Klaus and S. Rose-Ackerman, emphasize that the

effectiveness of anti-corruption culture is directly linked to the activity level of civil society institutions. A review of the literature reveals that legal consciousness and anti-corruption culture are closely interconnected phenomena. A low level of legal awareness serves as one of the social foundations of corruption. Conversely, a high level of legal consciousness contributes to the rejection of corrupt practices and fosters respect for the rule of law. In this regard, many scholars underline the critical importance of shaping legal awareness through the education system [4].

Based on international experience, the following approaches are highlighted as effective ways to strengthen legal culture and foster an anti-corruption culture:

- Introducing specialized courses in

schools and higher education institutions (for example, the practices of Singapore and South Korea);

- Enhancing transparency and accountability in public service (as seen in Sweden and Finland);

- Increasing the engagement of civil society and the media (based on experiences from the United States and European countries).

Therefore, as identified through the literature review, a comprehensive approach to the issues of legal consciousness and anti-corruption culture remains highly relevant in the context of Kazakhstan. Further research is needed in this area, particularly focusing on the socio-psychological and cultural aspects of developing legal awareness.

Analysis of scientific literature	The study used a survey method.	Comparative legal analysis	Content analysis
The works of domestic and foreign scientists on the topic of legal consciousness and legal culture were studied.	This method allowed us to assess the level of legal awareness in society.	The anti-corruption legislation of the Republic of Kazakhstan and international legal documents (UN Convention against Corruption, OECD recommendations) were compared	A review of official reports and statistical data from Transparency International, UNODC, and the Anti-Corruption Agency of the Republic of Kazakhstan was conducted.

The study employed a survey method, which allowed for the assessment of the level of legal consciousness within society.

Survey description:

- Sample size: 200 respondents, including students from universities in Astana, Almaty, and regional higher education institutions, as well as public sector employees.

- Social composition: 60% of respondents were students, while 40% were employees of state and local government bodies.

- Age range: 18 to 25 years old.

- Survey format: Conducted both online (via Google Forms) and offline (paper-based).

The main sections of the survey questions were as follows:

Level of legal consciousness:

- "Do you consider your knowledge of Kazakhstan's legislation to be sufficient?"

- "In your opinion, does respect for the law ensure justice in society?"

Attitudes toward corruption:

- "Do you believe that corruption

hinders the development of society?"

- "Have you ever witnessed instances of corruption in everyday life?"

Ways to develop legal culture:

- "What do you consider the most effective tool for raising legal awareness?" (education, mass media, social networks, strengthening legislation)

- "Do you promote an anti-corruption attitude within your community?"

The survey was conducted only in certain regions and therefore does not fully represent the entire population of Kazakhstan.

The respondents' answers were subjective in nature. Due to the limited timeframe of the study, it was not possible to compare the results with long-term dynamics.

These methodological approaches allowed for measuring the level of legal consciousness, identifying societal attitudes toward corruption, and assessing which factors play a decisive role in fostering an anti-corruption culture.

The survey conducted during the

research made it possible to determine the level of legal awareness in society and attitudes toward anti-corruption culture.

According to the survey results, 62% of respondents believe that respect for the law ensures justice in society. Meanwhile, 21% expressed doubt about this view, and 17% completely disagreed. This indicates that the level of public trust in the law has not yet been fully established.

The vast majority of respondents — 83% — identified corruption as the main obstacle to societal development. Only 10% described this phenomenon as "sometimes potentially beneficial," while 7% expressed a neutral opinion.

In response to the question, "What is the most effective tool to increase legal awareness?" 45% of respondents pointed to the education system, 28% to mass media and social networks, 19% to strengthening legislation, and 8% to civil society organizations.

These findings underscore the importance of fostering legal culture within the educational process. According to young people, anti-corruption culture should be systematically introduced as a separate subject or educational focus in universities and schools.

Several key conclusions can be drawn from the results obtained:

- The level of legal awareness remains insufficient. Nearly half of the respondents admitted to lacking a full understanding of the legislation. This highlights the relevance of improving legal education at all levels.

- There is a declared anti-corruption stance, but practical engagement is limited. Although the majority of participants perceive corruption as a harmful phenomenon, few take active steps to prevent it in practice.

- Education emerged as a decisive factor. The role of schools and higher education institutions is crucial in shaping legal culture. This finding aligns with international best practices, where countries such as Singapore, South Korea, and Finland integrate legal education from early stages of schooling.

- A distinction was observed between students and public servants. While students pointed to a lack of legal knowledge, government employees were more likely to report direct exposure to corruption incidents.

These insights emphasize the need for a comprehensive and systemic approach to developing legal consciousness and anti-corruption culture, particularly through the education system.

In a society with a high level of legal consciousness, the social foundations of corruption are significantly weakened, and as trust in the rule of law strengthens, citizens are more likely to take an active stance against unlawful actions. Overall, the findings of the study confirm that enhancing legal awareness plays a pivotal role in fostering an anti-corruption culture.

The results also revealed the need for a comprehensive approach to developing both legal consciousness and anti-corruption culture. In this regard, the following recommendations can be proposed:

- Introduce dedicated modules on legal culture and anti-corruption education into school curricula. It is essential not only to teach students about the law but also to instill values such as justice, integrity, and transparency from an early age.

- Integrate a compulsory elective course titled "Fundamentals of Anti-Corruption Culture" into higher education programs across all disciplines. This course should aim to promote ethical behavior and civic responsibility among future professionals, regardless of their field of study.

These measures would contribute to forming a legally literate and socially responsible generation, thereby strengthening the institutional and cultural resistance to corruption.

The use of interactive teaching methods—such as case studies, role-playing, and debates—can significantly enhance students' ability to critically evaluate legal issues and develop independent reasoning in addressing them.

Improving the public service career model is also essential. In the recruitment and promotion of civil servants, not only professional competencies but also adherence to anti-corruption behavior and ethical standards should be evaluated.

Introducing a system of rewards and incentives is recommended, wherein public officials demonstrating exemplary anti-corruption behavior are formally recognized and

rewarded.

Expanding e-Government (eGov) services plays a key role in reducing corruption risks by ensuring that all public services are accessible in an online format, minimizing direct contact between citizens and officials.

Enhancing the “Open Budget” and “e-Construction” platforms would enable citizens to monitor the use of budgetary funds in real-time, thereby increasing transparency and public accountability in public spending.

These strategies reflect a multi-level approach to institutional reform and cultural transformation in the fight against corruption.

In his Address to the Nation entitled “Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Key Challenges and the Need for Comprehensive Digital Transformation”, President Kassym-Jomart Tokayev emphasized the development of artificial intelligence and its influence on youth behavior [5]. In this regard, it is imperative to introduce AI-based monitoring systems to automatically detect suspicious activities in public procurement and tenders.

Enhancing digital literacy is crucial for increasing public trust in online platforms and encouraging active civic engagement through digital tools.

It is also essential to support anti-corruption projects by NGOs and youth organizations through state grants, thereby fostering grassroots initiatives and civil society participation.

Consistent anti-corruption awareness campaigns should be conducted through mass media and social networks to promote a culture of integrity and transparency.

Furthermore, engaging youth volunteer movements in anti-corruption efforts can serve as a powerful mechanism for mobilizing civic responsibility and promoting ethical behavior among younger generations.

The findings of the conducted research clearly demonstrate the decisive role of legal consciousness in shaping an anti-corruption culture. Legal consciousness, understood as the collective perceptions and attitudes of citizens towards the law, justice, and state institutions, serves as a key factor in fostering intolerance toward corruption. When the level of legal awareness is low, individuals tend to perceive corruption as a normal phenomenon and

are less likely to engage in active resistance. In contrast, in societies with a high level of legal consciousness, trust in the law is strengthened, and corruption is widely condemned as a socially unacceptable behavior.

The survey results obtained during the research enabled several important conclusions. First, nearly half of the respondents acknowledged that they do not fully understand Kazakhstan's legal framework, indicating that the system of legal education still requires significant improvement. Second, while the majority of respondents recognized corruption as a major obstacle to the country's development, they also demonstrated a lack of personal initiative in preventing it. Third, the fact that education and public awareness were identified as the most effective tools for cultivating legal awareness confirms the presence of a demand for legal culture, particularly among the younger generation in Kazakhstan.

From a scientific perspective, the novelty of this study lies in the comprehensive examination of the interrelationship between legal consciousness and anti-corruption culture. While previous research has often addressed legal culture or corruption as separate issues, this article highlights their synergy and mutual influence.

In the current context, there is a growing necessity for the systematic development of legal education and anti-corruption culture within the education system. To achieve this, the introduction of specialized courses in schools and higher education institutions, along with the implementation of innovative teaching methods, is essential.

Digital technologies are emerging as effective modern tools for reducing corruption. E-government platforms, open budget systems, and artificial intelligence-based monitoring mechanisms enhance public trust and significantly minimize corruption risks.

Moreover, civil society and the media play an active role in cultivating legal consciousness. The projects implemented by non-governmental organizations and sustained information campaigns contribute to embedding anti-corruption values within society, reinforcing a culture of transparency, accountability, and rule of law.

Within the scope of the study, certain

limitations were encountered. As the survey was conducted only in selected regions, the findings may not be fully representative of the entire population of Kazakhstan. Additionally, due to time constraints, it was not possible to track dynamic changes over a longer period. Nevertheless, the data collected were sufficient to identify key trends in the formation of anti-corruption culture and legal consciousness.

In the future, it is essential to conduct more in-depth research on the socio-psychological dimensions of legal consciousness. This includes examining the psychological causes of corruption-prone behavior, the value orientations of youth, and the social factors influencing legal culture. Furthermore,

comprehensive studies assessing the impact of digital technologies on legal culture are of particular relevance.

In conclusion, fostering an anti-corruption culture in Kazakhstan must go beyond legislative measures and focus on enhancing society's level of legal awareness. This is a long-term process that requires coordinated efforts from the education system, public service institutions, digital governance tools, and civil society organizations. Raising the level of legal consciousness will ultimately weaken the social foundations of corruption and contribute to building a rule-of-law-based and just society in Kazakhstan.

References

1. Малько А. В. Теория государства и права. — Москва: Эксмо, 2020. — 398 с.
2. Сапарғалиев Ғ. Құқықтық мәдениет және құқықтық сананы арттыру мәселелері // Заң журналы. – 2021. – №3(27). – Б. 45–52.
3. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Anti-Corruption Toolkit. – Vienna: UNODC, 2023. [Electronic resource] https://www.unodc.org/documents/treaties/corruption/toolkit/toolkitv5_foreword.pdf (Access date: 18.09.2025)
4. Rose-Ackerman, S., Palifka, B. J. Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
5. President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address to the People of Kazakhstan "Kazakhstan in the Era of Artificial Intelligence: Current Challenges and Solutions through Digital Transformation" [Electronic resource] <https://www.akorda.kz/en/president-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-to-the-people-of-kazakhstan-kazakhstan-in-the-era-of-artificial-intelligence-current-challenges-and-solutions-through-digital-transformation-1083029> (Access date: 18.09.2025)

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Amerkhanova Indira Kulataevna

Position: doctor PhD, S.Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Astana.

Mailing address: 010000, Republic of Kazakhstan, st Saryarka 41

Mob.phone: 87021069539

E-mail: indira_amirhanova@mail.ru

Амерханова Индира Кулатаевна

Лауазымы: PhD доктор, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ.

Пошталық мекен-жайы: 010000, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, ул.Сарыарка 41

Ұялы. Тел 87021069539

E-mail: indira_amirhanova@mail.ru

Амерханова Индира Кулатаевна

Должность: PhD, Казахский агротехнический исследовательский университет им. С.Сейфуллина

Почтовый адрес: 010000, Республика Казахстан, г.Астана, ул. Сарыарка 41

Сот. тел: 87021069539

E-mail: indira_amirhanova@mail.ru

Тюленева Т.А.

ФГБОУ ВО «Кемеровский государственный технический университет»

Российская Федерация, Кемерово

(e-mail: mmarat84@inbox.ru)

ДИГИТАЛЬНЫЙ ПАЛИМПСЕСТ ПРАВА: ЭВОЛЮЦИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ДИССЕРТАЦИОННОГО ДИСКУРСА В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация. Статья посвящена анализу эволюции глобального диссертационного дискурса в области цифрового права в контексте цифровой трансформации общества. Автор вводит концепцию «дигитального палимпсеста права» как многослойной структуры, где традиционные правовые институты переписываются под влиянием цифровых инноваций. На основе компаративного анализа, библиометрических методов и статистического моделирования зарубежных диссертаций (с акцентом на топ-университеты QS-рейтинга) выявляются ключевые тренды: изменения в публичном праве (регулирование платформ, цифровой суверенитет, кибербезопасность), частном праве (ИИ, смарт-контракты, цифровая идентичность) и международном праве (трансграничные данные, гармонизация стандартов). Исследование подчеркивает междисциплинарный подход, рост числа диссертаций в ведущих странах (Великобритания, США, Германия и др.), а также вызовы, такие как «ускользающая актуальность» и этические дилеммы. В заключение предлагается создание тематических указателей для интеграции отечественной и зарубежной науки, способствующих глобальному диалогу и формированию новых правовых концептов в эпоху технологической турбулентности.

Ключевые слова: цифровое право, диссертационный дискурс, цифровая трансформация, компаративный анализ, библиометрия, искусственный интеллект, блокчейн, метавселенные, цифровой суверенитет, международное право.

Тюленева Т.А.

«Кемеров мемлекеттік техникалық университеті»

Ресей Федерациясы, Кемерово

(e-mail: mmarat84@inbox.ru)

ЦИФРЛЫҚ ПАЛИМПСЕСТ ҚҰҚЫҚТАРЫ: ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗАМА- НЫНДА ҒАЛАМДЫҚ ДИССЕРТАЦИЯЛЫҚ ДИСКУРСЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Аннотация. Мақала қоғамның цифрлық трансформациясы контекстіндегі цифрлық құқық саласындағы жаһандық диссертациялық дискурстың эволюциясын талдауға арналған. Автор "сандық палимпсест Заңы" тұжырымдамасын дәстүрлі құқықтық институттар цифрлық инновациялардың әсерінен қайта жазылатын көп қабатты құрылым ретінде енгізеді. Шетелдік диссертацияларды салыстырмалы талдау, библиометриялық әдістер және статистикалық модельдеу негізінде (QS рейтингінің жоғарғы университеттеріне баса назар аударып) негізгі трендтер анықталады: қоғамдық құқықтағы өзгерістер (платформаларды реттеу, цифрлық егемендік, киберқауіпсіздік), жеке құқық (АИ, смарт-келісімшарттар, цифрлық сәйкестілік) және халықаралық құқық (трансшекаралық деректер, стандарттарды үйлестіру). Зерттеу пәнаралық көзқарасты, жетекші елдердегі (Ұлыбритания, АҚШ, Германия және т.б.) диссертациялар санының өсуін, сондай-ақ "қашқын өзектілік" және этикалық дилеммалар сияқты сын-қатерлерді көрсетеді. Қорытындылай келе, жаһандық диалогқа және технологиялық турбуленттілік дәуірінде жаңа құқықтық тұжырымдамаларды қалыптастыруға ықпал ететін отандық және шетелдік ғылымды интеграциялау үшін тақырыптық көрсеткіштер жасау ұсынылады.

Түйін сөздер: Сандық құқық, диссертациялық дискурс, цифрлық трансформация, компаративті талдау, библиометрия, жасанды интеллект, блокчейн, метаверс, цифрлық егемендік, халықаралық құқық.

Tyuleneva T.A.

"Kemerovo State Technical University"

Russian Federation, Kemerovo

(e-mail: mmarat84@inbox.ru)

DIGITAL PALIMPSEST OF LAW: EVOLUTION OF THE GLOBAL DISSERTATION DISCOURSE IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION

Abstract. This article analyses the evolution of global dissertation discourse in the field of digital law in the context of the digital transformation of society. The author introduces the concept of a “digital palimpsest

of law” as a multi-layered structure in which traditional legal institutions are rewritten under the influence of digital innovations. Based on comparative analysis, bibliometric methods, and statistical modelling of foreign dissertations (with an emphasis on top QS-ranked universities), key trends are identified: changes in public law (platform regulation, digital sovereignty, cybersecurity), private law (AI, smart contracts, digital identity) and international law (cross-border data, harmonisation of standards). The study highlights the interdisciplinary approach, the growth in the number of dissertations in leading countries (the UK, the US, Germany, etc.), as well as challenges such as “elusive relevance” and ethical dilemmas. In conclusion, it proposes the creation of thematic indexes for the integration of domestic and foreign science, contributing to global dialogue and the formation of new legal concepts in an era of technological turbulence.

Keywords: digital law, dissertation discourse, digital transformation, comparative analysis, bibliometrics, artificial intelligence, blockchain, metaverses, digital sovereignty, international law.

Цифровая революция не просто изменила парадигмы коммуникации и бизнеса – она радикально трансформировала саму правовую ткань современного общества, породив феномен, который можно назвать «дигитальным палимпсестом права». В этой многослойной структуре классические правовые институты переписываются, модифицируются и иногда полностью растворяются под воздействием цифровых инноваций, требуя от науки права новых эвристических и методологических подходов. Зарубежные диссертационные исследования по цифровому праву сегодня становятся лабораторией, где формируются концепты будущего правового регулирования, а компаративистский анализ и статистическая обработка данных – инструментами выявления глобальных трендов [1; 2; 4].

Современный научный инструментарий исследования цифрового права выходит за пределы традиционного анализа. Классическая компаративистика здесь дополняется цифровой феноменологией, позволяющей выявлять не только различия национальных правовых систем, но и универсалии цифрового правового пространства [3; 4]. Качественный и количественный методы отбора диссертаций (с приоритетом работ из топ-50 QS-рейтинга по праву) сочетаются с библиометрическим анализом, что позволяет реконструировать эволюцию научного интереса к цифровым аспектам права. Важным элементом становится статистическое моделирование, выявляющее корреляции между развитием технологий (например, искусственный интеллект, блокчейн, метавселенные) и появлением новых правовых доктрин [5; 8; 10].

Так, исследования показывают, что

публичное право в цифровую эпоху претерпевает значительные изменения, связанные с регулированием цифровых платформ и обеспечением цифрового суверенитета государств [6; 7]. В частноправовой сфере особое внимание уделяется правовым аспектам искусственного интеллекта, цифровых контрактов и ответственности в цифровом пространстве [8; 9]. Международное сотрудничество в области цифровой экономики становится ключевым фактором гармонизации правовых норм и создания универсальных стандартов цифрового права.

Современный научный дискурс и практические исследования в области цифрового права формируют новую парадигму, основанную на междисциплинарности, динамичности и глобальной кооперации, что позволяет эффективно отвечать на вызовы цифровой трансформации общества и экономики [1; 4; 6].

Анализ зарубежных диссертаций последних лет выявляет полифонию исследовательских тем, отражающих сложность и многомерность цифровой реальности:

- Публично-правовые дигитализации: Государственное регулирование платформ, электронное правительство, цифровой суверенитет, кибербезопасность и правовой режим больших данных.

- Частноправовые инновации: Смарт-контракты, цифровая идентичность, интеллектуальная собственность в виртуальных средах, гражданско-правовая ответственность за действия ИИ.

- Международно-правовой синтез: Трансграничные потоки данных, цифровая дипломатия, гармонизация стандартов и создание универсальных моделей цифровых прав.

Особое место занимают

междисциплинарные диссертации, в которых синтезируются юридические, технические и социокультурные подходы, что позволяет говорить о становлении новой «метаюриспруденции» цифровой эпохи

Цифровая революция радикально трансформировала правовую ткань современного общества, породив феномен, который можно назвать «дигитальным палимпсестом права». В этой многослойной структуре классические правовые институты переписываются и модифицируются под воздействием цифровых инноваций, что требует от науки права новых эвристических и методологических подходов. Зарубежные диссертационные исследования по цифровому праву становятся лабораторией формирования концептов будущего правового регулирования, а компаративистский анализ и статистическая обработка данных – инструментами выявления глобальных трендов [1; 2; 4].

Современный научный инструментарий исследования цифрового права выходит за пределы традиционного анализа. Классическая компаративистика дополняется цифровой феноменологией, выявляющей как различия национальных правовых систем, так и универсалии цифрового правового пространства. Качественный и количественный методы отбора диссертаций (с приоритетом работ из топ-50 QS-рейтинга по праву) сочетаются с библиометрическим анализом, позволяющим реконструировать эволюцию интереса к цифровым аспектам права. Статистическое моделирование выявляет корреляции между развитием технологий (ИИ, блокчейн, метавселенные) и появлением новых правовых доктрин [1; 3; 5; 8; 10].

Исследования показывают, что публичное право в цифровую эпоху претерпевает значительные изменения, связанные с регулированием цифровых платформ и обеспечением цифрового суверенитета государств [6; 7]. В частноправовой сфере внимание уделяется правовым аспектам ИИ, цифровых контрактов и ответственности в цифровом пространстве [8; 9]. Международное сотрудничество в цифровой экономике становится ключевым фактором гармонизации правовых норм и

создания универсальных стандартов.

За последние пять лет количество зарубежных диссертаций по цифровому праву выросло более чем вдвое. Лидерами по подготовке научных кадров являются университеты Великобритании, США, Германии, Франции и Нидерландов. Тематический спектр смещается от узких технологических кейсов к комплексным вопросам цифровой этики, суверенитета и правовой онтологии метавселенных. Библиометрический анализ показывает, что наиболее цитируемыми становятся работы по регулированию ИИ, защите персональных данных и статусу цифровых активов [1; 2; 4; 5].

Динамика технологического прогресса порождает феномен «ускользающей актуальности» – многие юридические вопросы устаревают быстрее, чем завершается защита диссертации. Исследователи сталкиваются с ограниченным доступом к зарубежным источникам, недостатком системных библиографических обзоров и необходимостью постоянной методологической рефлексии. Особое внимание уделяется этическим дилеммам цифрового общества, автономии ИИ и трансграничной юрисдикции в условиях децентрализованных сетей [1; 3; 7; 10].

Создание предметно-тематических указателей зарубежных диссертаций по цифровому праву становится цифровой картой научного поиска, позволяющей ориентироваться в информационном пространстве, выбирать релевантные темы и формировать собственную исследовательскую траекторию. Такой подход способствует интеграции отечественной и зарубежной науки, стимулирует появление новых научных школ и формирует условия для развития глобального научного диалога [1; 4; 9].

Зарубежные диссертационные исследования по цифровому праву – не только зеркало эволюции правовой мысли, но и генератор новых концептов, способных изменить архитектуру будущего права. В эпоху цифровой сингулярности научное сообщество стоит перед задачей не только реагировать на вызовы времени, но и опережать их, создавая эвристические

модели регулирования, актуальные в условиях технологической турбулентности. «Дигитальный палимпсест» права продолжает переписываться и именно в диссертационном дискурсе рождаются его новые смыслы [1; 4].

Создание предметно-тематических указателей зарубежных диссертаций по цифровому праву становится не просто инструментом поиска – это цифровая карта научного поиска, позволяющая исследователю ориентироваться в океане информации, выбирать релевантные темы и формировать собственную исследовательскую траекторию. Такой подход способствует интеграции отечественной и зарубежной науки, стимулирует появление новых научных школ и формирует условия для

развития глобального научного диалога.

Заключение.

Зарубежные диссертационные исследования по цифровому праву – это не только зеркало эволюции правовой мысли, но и генератор новых концептов, способных изменить архитектуру будущего права. В эпоху цифровой сингулярности научное сообщество стоит перед задачей не только реагировать на вызовы времени, но и опережать их, создавая эвристические модели регулирования, которые будут актуальны в условиях постоянной технологической турбулентности. Дигитальный палимпсест права продолжает переписываться и именно в диссертационном дискурсе рождаются его новые смыслы.

Список использованной литературы

1. Иноземцев М.И., Нектов А.В. Зарубежные диссертации по цифровому праву: статистический и библиографический обзор // Цифровое право. 2023. Т. 4, № 1. С. 28–63. DOI: 10.38044/2686-9136-2023-4-1-28-63.
2. Michaels R. Comparative Law by Numbers? Legal Origins Thesis, Doing Business Reports, and the Silence of Traditional Comparative Law // The American Journal of Comparative Law. 2012. Vol. 57, No. 4. P. 765–795.
3. Legrand P., Munday R. Comparative Legal Studies: Traditions and Transitions. Cambridge University Press, 2003.
4. Kartskhia A.A. Digital Law and Comparative Jurisprudence // Russian Law Journal. 2019. Vol. 7, No. 3. P. 45–62.
5. Mochalkina I.S. Legal Regulation of Digital Technologies in the European Union // European Law Review. 2022. Vol. 48, No. 2. P. 112–128.
6. Kirsanova E.E. Public Law and Digital Transformation: New Approaches // Legal Studies. 2021. Vol. 41, No. 5. P. 98–115.
7. Khrustalyova A.V. Digital Platforms and Public Law Regulation // Journal of Law, Technology and Policy. 2019. Vol. 13, No. 4. P. 77–93.
8. Marchenko A.Yu. Private Law Aspects of Artificial Intelligence Regulation // Computer Law & Security Review. 2022. Vol. 38. Article 105612.
9. Sukhanov E.A. Digital Contracts and Civil Law // Law and Digital Economy. 2020. Vol. 2, No. 1. P. 33–47.
10. Muranov A.I. International Legal Cooperation in the Field of Digital Economy // International Review of Law, Computers & Technology. 2021. Vol. 35, No. 3. P. 285–300.

References

1. Inozemcev M.I., Nektov A.V. Zarubezhnye dissertatsii po cifrovomu pravu: statisticheskij i bibliograficheskij obzor // Cifrovoe pravo. 2023. T. 4, № 1. S. 28–63. DOI: 10.38044/2686-9136-2023-4-1-28-63.
2. Michaels R. Comparative Law by Numbers? Legal Origins Thesis, Doing Business Reports, and the Silence of Traditional Comparative Law // The American Journal of Comparative Law. 2012. Vol. 57, No. 4. P. 765–795.
3. Legrand P., Munday R. Comparative Legal Studies: Traditions and Transitions. Cambridge University Press, 2003.
4. Kartskhia A.A. Digital Law and Comparative Jurisprudence // Russian Law Journal. 2019. Vol. 7, No. 3. P. 45–62.
5. Mochalkina I.S. Legal Regulation of Digital Technologies in the European Union // European Law Review. 2022. Vol. 48, No. 2. P. 112–128.
6. Kirsanova E.E. Public Law and Digital Transformation: New Approaches // Legal Studies. 2021. Vol. 41, No. 5. P. 98–115.
7. Khrustalyova A.V. Digital Platforms and Public Law Regulation // Journal of Law, Technology and Policy. 2019. Vol. 13, No. 4. P. 77–93.
8. Marchenko A.Yu. Private Law Aspects of Artificial Intelligence Regulation // Computer Law & Security Review. 2022. Vol. 38. Article 105612.
9. Sukhanov E.A. Digital Contracts and Civil Law // Law and Digital Economy. 2020. Vol. 2, No. 1. P.

33–47.

10. Muranov A.I. International Legal Cooperation in the Field of Digital Economy // International Review of Law, Computers & Technology. 2021. Vol. 35, No. 3. P. 285–300.

Сведения об авторе:

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Тюленева Татьяна Александровна - Кандидат экономических наук, доцент ФГБОУ ВО «Кемеровский государственный технический университет», г. Кемерово, Российская Федерация.

Тюленева Татьяна Александровна - экономика ғылымдарының кандидаты, "Кемерово мемлекеттік техникалық университетіне" доценті, Кемерово қ., Ресей Федерациясы.

Tatyana Tyuleneva – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kemerovo State Technical University, Kemerovo, Russian Federation.

Y.M. Aytkazın¹, Zh.Y. Raimbekova¹

¹Educational institution "Alikhan Bokeikhan University"

¹Kazakhstan, Semey

(e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru)

SUSTAINABLE PUBLIC PROCUREMENT: ISSUES OF LEGISLATIVE SUPPORT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article provides an overview of the legal basis for procurement for public needs or the functioning of "sustainable public procurement" in the country, taking into account economic, environmental and social aspects".

"Sustainable public procurement" is not only a new trend, but also an urgent need for our state.

In order to review the country's legislation regulating the sphere of public procurement from the point of view of the use of the principles of permanent public procurement, to assess its practical application, as well as to study the possibilities of legislative support of the concept of permanent public procurement in general, the group of authors of the article have analysed the current legislation and made forecasts related to the development of these institutions in the country, taking into account the adopted new draft law. The ways of legislative support necessary for its full-fledged launch are discussed. The successful practices of foreign countries have been thoroughly assessed and evaluated.

Considering that sustainable public procurement is an important means of ensuring environmental security, solving economic and social problems, the authors of the article conclude that its widespread use in the country is an important necessity. However, for this, in the opinion of the authors, it is necessary to approve the specific legislation of the requirements and conditions necessary to take these aspects into account when conducting public procurement. It is of utmost importance that the regulations and other documents adopted within the framework of the draft law are sufficient for the practical application of these aspects of sustainable procurement.

The authors of the article conclude that, given the fact that sustainable public procurement is an important tool for ensuring environmental safety, solving economic and social problems, the wide application of it in the country is a significant necessity. However, for this purpose, according to the authors, a clear legal procedure of requirements and conditions necessary to consider these aspects in public procurement should be approved. It is crucial that the provisions and accompanying documents enacted under the main law are adequate to effectively implement the specified aspects of sustainable public procurement in practice.

Keywords: sustainable public procurement, public procurement, green economy, ecology, economic aspect, social aspect.

Е.М. Айтказин¹, Ж.Е. Раймбекова¹

¹«Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі

Қазақстан, Семей қ.

(e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru)

ТҰРАҚТЫ МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУЛАР: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ СҰРАҚТАРЫ

Аннотация. Мақалада экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілерді ескере отырып мемлекеттік қажеттіліктер үшін сатып алуды жүзеге асырудың немесе «тұрақты мемлекеттік сатып алудың» елімізде жұмыс істеуінің құқықтық негіздеріне шолу жасалынған.

«Тұрақты мемлекеттік сатып алу» - бұл жаңа тренд қана емес, сонымен қатар біздің мемлекетіміз үшін аса қажеттілік болып табылады.

Мемлекеттік сатып алу саласын реттейтін еліміздің заңнамасына тұрақты мемлекеттік сатып алу қағидаттарын пайдалану тұрғысынан шолу жасау арқылы оның іс жүзінде қолданылуына баға беру, сонымен қатар жалпы тұрақты мемлекеттік сатып алу концепциясын заңнамалық қамтамасыз ету мүмкіндіктерін зерттеу мақсатында мақала авторлар тобымен қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізілген және қабылданған жаңа заң жобасын ескере отырып аталған институттардың елімізде дамуына байланысты болжамдар жасалынған. Оның толыққанды іске қосылуы үшін қажет заңнамалық қамтамасыз ету жолдары талқыланды. Шет елдердегі сәтті тәжірибелер қарастырылады.

Мақала авторлары тұрақты мемлекеттік сатып алулар экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің, экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің маңызды құралы болып табылатындығын ескере келе елімізде оны кеңінен қолдану маңызды қажеттілік деген түйінге келеді. Алайда, ол үшін, авторлардың пікірінше мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру кезінде аталған аспектілерді ескеру үшін қажет талаптар мен шарттардың нақты

құқықтық тәртібі бекітілуі қажет. Қабылданған негізгі заңның аясында қабылданатын ережелер мен өзге де құжаттардың аталған тұрақты сатып алу аспектілерін тәжірибеде қолдануға жеткілікті болуы аса маңызды.

Түйін сөздер: тұрақты мемлекеттік сатып алулар, мемлекеттік сатып алулар, жасыл экономика, экология, экономикалық аспект, әлеуметтік аспект.

Е.М. Айтказин¹, Ж.Е. Раймбекова¹

¹Учреждение образования «Alikhan Bokeikhan University»

¹Казахстан, г. Семей

(e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru)

УСТОЙЧИВЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ: ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье представлен обзор правовых основ осуществления закупок для государственных нужд с учетом экономических, экологических и социальных аспектов или функционирования в стране «устойчивых государственных закупок».

«Устойчивые государственные закупки» – это не только новый тренд но и назревшая необходимость, в которой остро нуждается наше государство.

Данный механизм и его правовое регулирование не имеет в действующем законодательстве своего определения и какой либо дефиниции, в связи с чем авторами статьи поднимаются вопросы его внедрения, в том числе с точки зрения использования принципов устойчивых государственных закупок, оценки их практического применения, а также изучения возможностей законодательного обеспечения концепции устойчивых государственных закупок в целом.

Группой авторов проведен анализ действующего законодательства и сделаны прогнозы, связанные с развитием данных институтов в стране с учетом принятия нового закона. Рассмотрены пути законодательного обеспечения, необходимые для его полноценного запуска. Рассматривается успешный опыт и практика в зарубежных странах.

Авторы статьи отмечают, что, учитывая, что устойчивые государственные закупки являются важным инструментом обеспечения экологической безопасности, решения экономических и социальных проблем, широкое его использование в Республике Казахстан является важной необходимостью. Однако для этого, по мнению авторов, должен быть утвержден четкий правовой порядок требований и условий, необходимых для учета указанных аспектов при осуществлении государственных закупок. Крайне важно, чтобы положения и иные документы, принимаемые в рамках основного закона, были достаточными и реализуемыми для применения на практике указанных аспектов устойчивых закупок.

Ключевые слова: устойчивые государственные закупки, государственные закупки, зеленая экономика, экология, экономический аспект, социальный аспект.

Introduction

The government is the largest customer in its own country, as public procurement accounts for around 15% of GDP in OECD countries and 30% of GDP in developing countries (<https://www.oneplanetnetwork.org/sites/default/files/51.pdf>). This purchasing power undoubtedly presents a significant opportunity to stimulate public procurement plans for sustainable production and sustainable consumption. By facilitating the creation of new markets for sustainable products and services, helping to increase demand and promote sustainable development, the government can set an example to others through its purchases.

Many countries in the world have incorporated the principles of sustainable public procurement into their legislation, and along with the central government, local self-government bodies are taking measures accordingly. At the

same time, international management organizations such as the United Nations and the Organization for Economic Co-operation and Development are also making a significant contribution to the development of this area.

Sustainable public procurement in Kazakhstan is at the primary level and the legislation covers only certain principles of sustainability. At the same time, the most important for the government of the Republic of Kazakhstan is the economic aspect of procurement. Public authorities do not take into account all the factors in the entire purchasing cycle. In determining criteria in practice, public purchasers do not consider aspects of sustainable public procurement.

Legislation regulating public procurement in the country has changed, this year a new law "On public procurement" was adopted. Its entry into force is expected from 1 January 2025

(https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33291580&pos=3;-108#pos=3;-108). It is planned to introduce new requirements for procurement in the procurement of state bodies and quasi-state companies, taking into account the principles of sustainable public procurement. Therefore, work in this direction will not stop, we understand that the improvement of the relevant legislation will continue. The relevance of the research topic lies in the continuation of efforts to improve the legislation governing this type of procurement. In general, the intensive reform of public procurement activities in recent years is increasing scientific interest in research in this direction (Ibragimova 2022(a), Ibragimova 2023(b), Ibragimova 2023(c)).

Despite the good intentions of the law to "change direction" in the field of public procurement, several issues remain unclear about how legislative changes will be implemented in practice. When several factors are identified as drivers of sustainable procurement, the organisational aspect in practice seems to be an extraordinary barrier to sustainable public procurement. Thus, we believe that knowledge about questions of implementation of sustainable public procurement in practice is still insufficient.

The purpose of the scientific article is to assess the practical application of the legislation of the country regulating the field of public procurement in terms of application of the principles of sustainable public procurement, as well as to analyse the possibilities of legislative support of the concept of sustainable public procurement in general.

Materials and Research Methods

The materials for the preparation of the article were the legislative framework regulating public procurement activities in the Republic of Kazakhstan, the new law "On Public Procurement", the legislative bases of sustainable public procurement abroad, national legislation, research and statistical data.

During the study, the analytical method of statistical data and scientific data sources was used. In addition to theoretical studies, the article made predictions for the practical implementation of the studied object using modelling, comparison and forecasting methods.

Discussion

The public procurement system is a key, fundamental component of strategic management and service delivery in the public sector. A carefully thought-out system of public procurement can contribute to the implementation of topical areas such as environmental protection, support for innovation, creation of new jobs, as well as development of small and medium-sized enterprises.

Most scholars studying the issues of public procurement draw attention to the important role of public procurement in the development of the domestic economy and the implementation of state economic policy (Hamitov 2021: 98). A. A. Romanov emphasizes the important role of public procurement in the public life of Kazakhstan (Romanov 2015: 33-34).

As for the current legislation, there is no clear concept of sustainable public procurement in the country today. The legal concept of "sustainable procurement" is not defined, whether it is the law "On Public Procurement" or other regulatory acts regulating the industry.

However, article 4 of the Law "On Public Procurement" establishes the principle of procurement of innovative and high-tech goods, works, services as one of the principles of public procurement

(<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434>). In addition, when conducting competitions for organisers, when determining the participant providing the best quality of goods, work, services, the potential supplier is obliged to comply with the criteria affecting the tender offer, including the existence of a certified quality management system in accordance with the requirements of national standards and confirmation of the product's compliance with the environmental protection standard in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "On Technical Regulation" dated 30 December 2020

(<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000396>). To date, through these requirements, it is planned to implement the country's policy in the field of real public procurement and support the innovative development of the state economy.

Moreover, the procedure for taking into account the life-cycle cost of goods purchased in the implementation of public procurement, which is one of the elements of the economic

aspect, is also provided for by the current law. For example, paragraph 1 of the article 31-3 of the Law "On Public Procurement" provides that public procurement is carried out according to the list of goods, works, services approved by the authorised body using the tender method used to calculate the life-cycle cost of goods, works, services (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434>). Accordingly, the order of the Deputy Prime Minister - Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated 28 November 2022 "On Approval of the List of Goods, Works, Services for Which Public Procurement is Carried Out by Means of a Competitive Method Using Calculations of the Life-Cycle Cost of Purchased Goods, Works, Services" was issued, where the list of goods was approved (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030855>).

However, the number of goods on the list approved in that order is too small.

In any case, it is difficult to say that, even if the above requirements are met in practice, it encourages the purchase of goods and services that meet the sustainable public procurement aspects. In the case of public procurement, preferences are not given for such goods, works, services, and if the purchaser is obliged to choose a lower price, the choice is limited.

Changes in circumstances may be complicated by the entry into force of the new Public Procurement Law (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33291580&pos=3;-108#pos=3;-108).

In his next message to the nation in September 2023, the Head of State Kassym-Jomart Tokayev noted that a completely new system of public procurement will be created. Pursuant to the Head of State, the focus will now be not only on low prices, but also on the quality of goods and services. Government and quasi-public procurement will move to a single platform. To achieve all this, a new law "On Public Procurement" was required (<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>).

In order to fulfill the instructions of the President, a new law has been prepared and has been the subject of intense parliamentary

debate (<https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id50719/1/1>). The adopted law only establishes general principles for the public procurement industry. In addition, it will be necessary to develop separate rules to regulate each direction (<https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14606808>).

The purpose of the draft law is to further improve legislation in the field of public procurement. The priority is determined by the quality of goods and services purchased, as well as the transfer of purchases of state and quasi-state organisations to a single platform. In order to improve the quality of purchased goods, works and services, it is recommended to develop non-price criteria through extensive use of these information systems of state bodies.

To improve the skills of purchasers, it is recommended to carry out purchases among potential suppliers included in the relevant rating. Ratings will be generated using a variety of data such as financial statements, credit history, reliability, reputation, court history, and more. This should allow a transition to automatic selection of suppliers by combining price and quality criteria across all types of purchases.

One of the most important conditions for improving the quality of the purchase is proper control of the execution of the contract by the customer. In this regard, it is recommended to include, in particular, schedules for the execution of works related to construction, the publication of reports on the fulfillment of conditions, which may also be in the form of photos and videos, as well as the use of public monitoring tools, such as public consultations.

It is proposed to revise the role of a single organiser of public procurement at the republican level and to independently carry out centralised procurement at the level of a state body to central government bodies. This approach, in the opinion of the project authors, should allow for an expeditious procurement procedure and contribute to the timely development of budget funds.

Also, in our opinion, one of the most important innovations being introduced in the new draft law is the introduction of the concept of "sustainable public procurement" based on the purchase of goods, works and services,

taking into account economic, environmental and social aspects. The need for such changes has often been discussed in our country in recent years (Baltabaev 2021., <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/19e56f25-en/index.html?itemId=/content/component/19e56f25-en>).

According to experts, the introduction of elements of "sustainable development" into the new system of public procurement will have a multiplier effect on the economy, contribute to the support of domestic producers of goods, as well as contribute to the solution of important social problems. Given that in our country, a significant part of the budget is spent on this public procurement every year, and this is not a small amount. Public procurement in the Republic is on average from 13% to 20% of gross domestic product, which, according to experts, can significantly contribute to the improvement of environmental and social conditions along with the country's economy (<https://in-business.kz/ru/last/ustojchivye-zakupki-mogut-rasshirit-vnedrenie-zelenyh-tehnologij-v-rk>).

In addition, these legislative innovations should contribute to the achievement of the goals set out in the Concept of the Republic of Kazakhstan on the transition to a green economy (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577>). According to experts, a decisive factor in the transition to a "green economy" is a comprehensive state environmental policy. At the same time, the main condition for the development of the "green economy" is the state support of production from renewable energy sources, high-quality regulatory regulation of procedures ensuring the modernisation of industrial production to reduce environmental pollution and improve energy efficiency in the fields of housing and utilities, transport infrastructure (Duisenov 2020: 81).

Another consideration is that the successful implementation of sustainable public procurement is also directly related to the eco-labelling system in our country. When applying sustainable public procurement aspects, there is an increased need to determine the environmental safety of goods, works and services needed for public procurement. The pressing issue is around this eco-labeling, which

legislative recognition and encouragement has become an even more difficult task for our country. We believe that the presence of eco-labelling is an indispensable element for the reform of public procurement in this direction. However, there are too many problems with eco-labelling in the country, and it is difficult to classify all goods bearing such a label as "green" products (<https://igtipc.org/kk/news-res/297-20190614-115351>).

Despite the adoption of the Law "On the Production of Organic Products" (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000423>) in 2015, the situation with the "eco" or "organic" labeling of certain goods in Kazakhstan is unclear. For example, neither the Government, nor manufacturers, nor purchasers are able to distinguish between the specific concepts of this label and their differences, so there is still no clear understanding as to which products should be recognised as organic and which deserve the right to be labelled as environmentally friendly.

In its strategy, the European Commission highlights the importance and role of sustainable public procurement for the EU as a whole. The current Purchase Directive 2014/24/EU emphasizes such a route (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>). The Directive explains that public contractors can contribute to environmental protection and sustainable development while maintaining price and quality consistency. The current public procurement strategy focuses more on using public procurement to achieve the Sustainable Development Goals (Halonen 2021).

Thus, the requirement to promote sustainable development and environmental protection is enshrined in the EU treaties. As Sophie and Wisbruck pointed out, the main idea should not be to balance economic efficiency with environmental or social goals, or to choose between them, but rather to develop measures where these different goals can coexist (Sjåfjell 2016: 3-4). However, maintaining balance between opposing goals is not always easy. On the other hand, Kingston believes that in the current policy of the European Union there are signs that economic aspects take precedence over environmental objectives (Kingston 2015).

The exchange of best practices within the framework of the Union's comprehensive strategy and overall structure has proven to be an important and necessary measure for the results of the implementation of sustainable public procurement by the European Union. Member states have been trying to eliminate differences in national laws at different stages of public procurement regulation. This is particularly evident when defining the procedures and criteria for sustainable public procurement (Mélou 2020).

In summary, the legislative framework for the application of sustainable public procurement in the Member States of the European Union has been sufficiently developed. Regulations approving criteria affecting the tender offer, including confirmation of compliance with the environmental cleanliness standard, have been adopted and are constantly being improved. Member States shall endeavour to apply all three aspects of sustainable public procurement. To date, environmental aspects seem relevant, but there are enough norms in the states to guide the application of economic and social aspects. As a result, the Union member states were able to save money through public procurement, support small and medium-sized enterprises, recycle waste and use resources more efficiently, and reduce damage to the environment as a whole. According to these indicators, these countries are at the forefront of the world.

Results

Regular public procurement in Kazakhstan is at the primary level and the legislation only covers certain principles of sustainability. At the same time, the most important for the Government of the Republic of Kazakhstan is the economic aspect of procurement. Public authorities do not take into account all the factors in the entire purchasing cycle. In determining criteria in practice, public purchasers do not consider aspects of sustainable public procurement.

There is no legal concept of "sustainable procurement" in the legislation of Kazakhstan, the law does not encourage the purchase of environmental products. And neither state bodies nor quasi-state companies have their own sustainable procurement strategies.

Changes in legislation are required not only in the area of public procurement, but also in the development of eco-labelling, standardisation and control systems.

A review of foreign legislation shows that "sustainable public procurement" requirements in regulatory acts at the international and national levels direct the public sector to purchasing products and services that take into account the state of the environment and social actors, assisting to stimulate the global production of sustainable products and services. Over the past 20 years, many states have introduced the principles of "sustainable public procurement" into their legislation, and along with the central government, local self-government bodies are taking measures accordingly. At the same time, international management organisations such as the United Nations and the Organization for Economic Co-operation and Development are also making a significant contribution to the development of this area (Behravesh 2022: 11-12).

The best practices for the legislative support of sustainable public procurement belong to the Member States of the European Union. In its strategic documents, the Union recognises the important role of sustainable public procurement. The current Purchase Directive 2014/24/EU emphasises such a direction. In the United States, the necessary legislative framework for the application of sustainable public procurement has been sufficiently developed. Regulations approving criteria affecting the tender offer, including confirmation of compliance with the environmental cleanliness standard, have been adopted and are constantly being improved. States shall endeavour to apply all three aspects of sustainable public procurement.

Conclusion

As the results of the analysis of existing legislation demonstrate, an integrated approach to the introduction and implementation of lawful sustainable public procurement in the country has not been implemented, and the legislation covers only certain components of sustainable public procurement. This includes a wide range of economic-oriented tools (competition, fairness of choice, support for domestic producers, transparency of processes, etc.)

and coverage of specific social issues (support for socially significant suppliers).

Practice shows that the introduction of sustainable public procurement elements is carried out not only economically, but also through the implementation of procurement taking into account environmental and social aspects. We would like to emphasise that it is an important tool for ensuring environmental safety, solving ecological and social problems. However, for this, it is necessary to approve the specific legal procedure of sustainable procurement requirements and conditions during the implementation of public procurement. We appreciate that the new legislation adopted and the changes that need to be made in general, as well as the measures taken to improve legislation, are a significant step towards introducing sustainable public procurement in the country. The main and, in our opinion, the most important thing is that the rules and regulations adopted within the framework of the main law should be sufficient to apply these aspects of sustainable procurement in practice.

That is, taking into account the complexity of the existing legal framework and the novelty of the approach to public procurement as a strategic means of achieving sustainable production and consumption, a clear and unambiguous legislative approach is needed, explaining the obligations of public purchasers to take into account sustainability issues in their practices, economic, environmental and social aspects of procurement activities.

In this regard, we recommend the following measures necessary to improve the legislation governing the industry:

1) It is also necessary to establish the principle of "sustainable procurement" by introducing the concept of "sustainable procurement" in the Law "On Public Procurement". This will allow procurement organisers to indicate in the tender documentation additional "sustainable procurement" requirements for the goods, works and services to be delivered.

2) The state must transform the implementation of environmental legislation into an

ethical norm and culture of any strategic, regulatory and economic activity. At the same time, the public should definitely be involved in discussing the environmental review and environmental impact assessment process.

3) It is necessary to establish rules on "green" environmental criteria for goods, works and services and to clarify the preferences insofar as they comply with such requirements, such as:

- conditional benefits for persons performing such goods, works and services;
- priority in determining the winner;
- the conclusion of a long-term contract or offshore agreement.

4) It is necessary to improve the legislative and regulatory framework in the field of eco-labelling and environmental standards, as well as to increase the level of knowledge on eco-labelling.

5) It is necessary to consider the possibility of establishing the existence of a certificate confirming the production of goods in the territory of the Republic of Kazakhstan as an advantage when submitting tender documentation.

6) Approval of participation in public procurement of certain categories of potential suppliers in the Law: public associations and organisations of persons with disabilities. The legislation provides for the first purchase of a certain list of goods, works and services from these organisations.

In summary, it is clear that sustainable public procurement can only be fully implemented if there is an appropriate legal framework. The best practice of legislative support for sustainable public procurement in the Member States of the European Union shows that only the adoption of a set of systematic measures in the formulation of legislation in this direction will lead to positive results. If sustainable public procurement can start with the regulation of specific environmental and social policy issues, it will gradually become a normal phenomenon and will begin to be implemented on a sustainable basis.

References

1. Руководство по внедрению Устойчивых государственных закупок. Программа ООН по окружающей среде. <https://www.oneplanetnetwork.org/sites/default/files/51.pdf>
2. «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының 2024 жылғы 1 шілдедегі № 106-VIII Заңы. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33291580&pos=3;-108#pos=3;-108

3. Ибрагимова Ф.Г., Айтқазин Е.М., Байжуманов Н.О. 2021 жылдың 15 қарашасында «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына енгізілген өзгерістердің іс жүзінде жүзеге асырылуының кейбір сұрақтары // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – №2(24), 2022. – 75-83 б.
4. Ибрагимова Ф.Г., Айтқазин Е.М., Байжуманов Н.О. «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының заңына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды іс жүзінде іске асырудың тиімділігінің сұрақтары // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – №1(27), 2023. – 18-25 б.
5. Ибрагимова Ф.Г., Айтқазин Е.М. Қазақстан Республикасындағы «Жасыл» мемлекеттік сатып алу институтының дамуын заңнамалық қамтамсыз етудің өзекті сұрақтары // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. – №3(29), 2023. – 18-28 б.
6. Хамитов Ж.М., Джунусбекова Г.А. Современные проблемы осуществления государственных закупок в Казахстане. // Central Asian Economic Review. – № 5, 2021. – С. 90-103
7. Романов А.А. Актуальные проблемы борьбы с коррупцией в системе государственных закупок РК. // Евразийский союз ученых. – № 6-5(15), 2015. – С. 31-35
8. Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Procurement" No. 434-V dated 4 December 2015 <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1500000434>
9. Law of the Republic of Kazakhstan "On Technical Regulation" No. 396-VI dated 30 December 2020 <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z2000000396>
10. «Сатып алынатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің өмірлік циклі құнының есептемесі пайдаланылатын конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу жүзеге асырылатын тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары - Қаржы министрінің 2022 жылғы 28 қарашадағы № 1203 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200030855>
11. Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the People of Kazakhstan. Official website of the President of the Republic of Kazakhstan. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakhstan-halkyna-zholdauy-181416>
12. В Мажилисе презентовали законопроект о государственных закупках. Официальный интернет ресурс Мажилиса Парламента Республики Казахстан. <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id50719/1/1>
13. Балтабаев К. Оценка статуса и правовая экспертиза устойчивых государственных закупок в Республике Казахстан. Отчет эксперта. [https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20\(in%20Russian\).pdf](https://www.greenpolicyplatform.org/sites/default/files/SPP%20status%20assessment%20in%20Kazakhstan%20(in%20Russian).pdf)
14. Public Procurement in Kazakhstan: Reforming for Efficiency. The OECD Online Library. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/19e56f25-en/index.html?itemId=/content/component/19e56f25-en>
15. Устойчивые закупки могут расширить внедрение «зеленых» технологий в РК / Информационное агентство «Inbusiness.kz». <https://inbusiness.kz/ru/last/ustojchivye-zakupki-mogut-rasshirit-vnedrenie-zelenyh-tehnologij-v-rk>
16. «Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577>
17. Дүйсенов Е.А., Ләмбекова А.Қ. Некоторые вопросы правового регулирования «зеленой экономики» в Республике Казахстан. // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. – №5 (63), 2020. – С. 76-83
18. «Жасыл» экономикаға өтудің көкейкесті мәселелері. «International Green Technologies & Investments Center» ресми сайты. <https://igtipc.org/kk/news-res/297-20190614-115351>
19. Law of the Republic of Kazakhstan "On the Production of Organic Products" No. 423-V dated 27 November 2015. <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1500000423>
20. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the council on Public procurement dated 26 February 2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>
21. Halonen K.M. (2021). Is Public Procurement Fit for Reaching Sustainability Goals? A law and Economics Approach to Green Public Procurement. The Maastricht Journal of European and Comparative Law, 28(4), pp. 535-555
22. Sjøfjell B., Wiesbrock A. (2016). Why Should Public Procurement Be About Sustainability? University of Oslo Faculty of Law Research Paper, No. 17, 1-22
23. Kingston S. (2015). The Uneasy Relationship between EU Environmental and Economic Policies, and the Role of the CJEU. UCD Working Papers in Law, Criminology & Socio-Legal Studies. Research Paper No.13/2015, Published 5 November 2015, 1-20. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2686526
24. Mélon L. (2020). More Than a Nudge? Arguments and Tools for Mandating Green Public Procurement in the EU. Sustainability 2020, 12(3). Published: 30 January 2020. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/3/988>
25. Behraves Sh., Darnall N., Bretschneider S. (2022). A framework for understanding sustainable public purchasing. Journal of Cleaner Production, Volume 376, 1-15

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Айтказин Ерлан Майданович – Alikhan Bokeikhan University Азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының 2 курс докторанты, құқықтану магистрі, +7 (775) 399-35-28, e-mail: aitkazin1805@mail.ru

Айтказин Ерлан Майданович – Alikhan Bokeikhan University докторант 2 курса кафедры гражданско-правовых дисциплин, магистр юриспруденции, +7 (775) 399-35-28, e-mail: aitkazin1805@mail.ru

Aitkazin Yerlan Maidanovich – Alikhan Bokeikhan University, 2nd year doctoral student, Department of Civil Law Disciplines, Master of Laws, +7 (775) 399-35-28, e-mail: aitkazin1805@mail.ru

Раймбекова Жулдуз Еркиновна – Alikhan Bokeikhan University Азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі, +7 (707) 400-47-07, e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru

Раймбекова Жулдуз Еркиновна – Alikhan Bokeikhan University старший преподаватель кафедры Гражданско-правовых дисциплин, магистр юриспруденции, +7 (707) 400-47-07, e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru

Raimbekova Zhulduz Yerkinovna – Alikhan Bokeikhan University, Senior Lecturer, Department of Civil Law Disciplines, Master of Laws, +7 (707) 400-47-07, e-mail: zhuldyzraiymbekova@mail.ru

Д.Р. Егежанова¹, К.С. Байдакпаева¹, Д.Б. Каримова²

¹Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан, Семей

²Специализированный межрайонный административный суд Восточно - Казахстанской области, Қазақстан, Усть - Каменогорск
(e-mail: egezhanova_d@mail.ru)

СУТЬ ПУБЛИЧНО-ПРАВОВОГО СПОРА НА ПРИМЕРЕ ОСПАРИВАНИЯ ДЕЙСТВИЙ НАЛОГОВЫХ ОРГАНОВ В СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье исследуются административно-правовые аспекты регулирования публично-правовых споров, возникающих из налоговых правоотношений в Республике Казахстан. Раскрыта правовая природа налогового спора как разновидности конфликта, акцентировано внимание на способах их разрешения.

Рассматриваются процессуальные и институциональные особенности налоговых споров, включая специфику обжалования административных актов налоговых органов, бремя доказывания, равенства сторон и принципов административного судопроизводства. Также проведен анализ нормативной базы, положений административного процедурно – процессуального законодательства (АППК РК), судебной практики и доктринальных источников. Отдельного правового внимания заслуживают вопросы нормативной судебной практики Верховного Суда РК в предмете оспаривания предписаний о назначении налоговых проверок. По итогам исследования сделан вывод о необходимости детального обращения к практике налогового административного судопроизводства как самостоятельного элемента системы административной юстиции.

Ключевые слова: налоговый орган, публично-правовой спор, административная юстиция, предписание, оспаривание, налоговая проверка, административный акт

Д.Р. Егежанова¹, К.С. Байдакпаева¹, Д.Б. Каримова²

¹Alikhan Bokeikhan University, ¹Қазақстан, Семей

²Шығыс Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік соты,
Қазақстан, Өскемен
(e-mail: egezhanova_d@mail.ru)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ САЛЫҚ ОРГАНДАРЫНЫҢ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІНЕ ДАУ АЙТУ МЫСАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУДЫҢ МӘНІ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы салықтық құқықтық қатынастардан туындайтын жария-құқықтық дауларды реттеудің әкімшілік-құқықтық аспектілері зерттеледі. Салық дауының құқықтық сипаты жанжалдың бір түрі ретінде ашылды, оларды шешу әдістеріне назар аударылды.

Салық органдарының әкімшілік актілеріне шағымдану ерекшелігін, дәлелдеу ауыртпалығын, тараптардың теңдігін және әкімшілік сот ісін жүргізу қағидаттарын қоса алғанда, салық дауларының іс жүргізу және институционалдық ерекшеліктері қаралады. Сондай – ақ нормативтік базаға, әкімшілік рәсімдік-процестік заңнаманың (ҚР ӘРПК) ережелеріне, сот тәжірибесіне және доктриналық дереккөздерге талдау жүргізілді. ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік сот тәжірибесінің мәселелері салықтық тексерулерді тағайындау туралы ұйғарымдарға дау айту тақырыбында ерекше құқықтық назарға лайық деп пікір туындады. Зерттеу нәтижелері бойынша әкімшілік әділет жүйесінің дербес элементі ретінде салықтық әкімшілік сот ісін жүргізу тәжірибесіне егжей-тегжейлі жүгіну қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: салық органы, жария-құқықтық дау, әкімшілік әділет, ұйғарым, дау айту, салықтық тексеру, әкімшілік акт

D.R. Yegezhanova¹, K. S. Baydakpaeva¹, D.B.Karimova²

¹Alikhan Bokeikhan University, Kazakhstan, Semey

²Specialized interdistrict administrative court of East Kazakhstan Region,
Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk,
(e-mail: egezhanova_d@mail.ru)

THE ESSENCE OF A PUBLIC LAW DISPUTE ON THE EXAMPLE OF CHALLENGING THE ACTIONS OF TAX AUTHORITIES IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the administrative and legal aspects of the regulation of public law disputes arising from tax relations in the Republic of Kazakhstan. The legal nature of the tax dispute as a type of conflict is revealed, and attention is focused on the ways to resolve them.

The article examines the procedural and institutional features of tax disputes, including the specifics of appealing administrative acts of tax authorities, the burden of proof, equality of the parties and the principles of administrative proceedings. The analysis of the regulatory framework, the provisions of administrative procedural legislation (APPC RK), judicial practice and doctrinal sources is also carried out. The issues of the normative judicial practice of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan in the subject of challenging the regulations on the appointment of tax audits deserve special legal attention.

Based on the results of the study, it was concluded that there is a need for a detailed approach to the practice of tax administrative proceedings as an independent element of the administrative justice system.

Keywords: tax authority, public law dispute, administrative justice, prescription, challenge, tax audit, administrative act

Введение. Административно-правовая природа взаимоотношений физических лиц (их объединений) с налоговыми органами обусловлена необходимостью системного контроля. Возникающие в сфере налоговых взаимоотношений спорные ситуации нередко становятся предметом судебных разбирательств. Суть спора, вытекающего из налоговых правоотношений носит административный характер, так как основана на контроле за законностью действий органов публичной власти.

Конституция Республики Казахстан гарантированно закрепляет право граждан на судебную защиту прав и свобод (п. 2 ст.13), а также право на справедливое судебное разбирательство на все споры (в том числе налоговые) п. 2 ст. 76 [1].

Как правило, судебному порядку разрешения публично-правовых споров предшествует досудебное производство, характеризующееся процедурой обращения в соответствующий налоговый орган, либо в вышестоящую налоговую инстанцию. Такой механизм используется многими современными юридическими практиками (Германией, Россией и др.) [2]. Не исключение и Казахстан. Действующее казахстанское кодифицированное

законодательство предусматривает два способа защиты публичных прав субъектов: при помощи административных процедур и института административного иска.

Исковое производство по налоговым спорам представляет собой один из ключевых способов защиты прав участников налоговых правоотношений. В ст.132 АППК РК закреплено исковое производство путем возможного оспаривания действий (бездействий) налоговых органов [3].

Эффективность же судебного разбирательства во многом зависит от качества правовой позиции спорящих сторон, достижения баланса их интересов на основе соблюдения таких принципов административного процесса, как законность, справедливость, разумность, соразмерность (пропорциональность), достоверность, активная роль судьи и др.

В научно-правовой доктрине исследование судебной практики оспаривания действий налоговых органов в административном аспекте практически не проводилось. Сути налоговых споров, бремени доказывания посвящены труды российских правоведов Э.Н. Нагорной, И.В.Решетниковой, М.К.Треушниковой и мн.др. Административно-правовые аспекты

регулирования споров, вытекающих из налоговых правоотношений описывает казахстанский правовед Е.В.Порохов.

Методы исследования. В исследовании использованы общенаучные методы (анализ, синтез, дедукция, индукция), а также специальные юридические методы: формально-юридический, сравнительно-правовой и метод системного подхода. Эмпирическую базу составили нормы Конституции Республики Казахстан, налогового, административного процессуально-процессуального законодательства, нормативная практика Верховного Суда, а также доктринальные труды казахстанских и зарубежных ученых. Сопоставление различных источников позволило выявить ключевые тенденции и проблемы регулирования налоговых споров в административной плоскости.

Результаты исследования.

На протяжении истории развития правового общества формировались различные механизмы разрешения конфликтов, адаптированные к социально-экономическим условиям конкретных эпох.

Налоговые споры представляют собой особую категорию конфликтов, возникающих в области публично-правовых отношений между налогоплательщиками и налоговыми органами. Особенность налоговых споров состоит еще и в том, что они возникают на стыке частного и публичного права, имеющие разную специфику правового регулирования.

На современном этапе развития административной юстиции Казахстана актуальность процессуальных особенностей рассмотрения налоговых споров, процедур доказывания по делам данной категории вызывает бесспорный научный интерес.

Известно, что налоговые споры рассматриваются также в порядке гражданского судопроизводства, а также путем арбитража.

Однако как гласит п. 4 ст. 1 Гражданского кодекса Республики Казахстан гражданское законодательство к налоговым отношениям не применяется, за исключением случаев, предусмотренных законодательством [4]. Безусловно, налоговые отношения коренным образом отличаются от

имущественных. Правовая природа налоговых правоотношений носит публичный характер, так как стороной является властный орган (уполномоченное должностное лицо) в лице налоговых ведомств. Касаясь судебных разбирательств в рамках гражданско-процессуального законодательства, необходимо исходить от судебной практики, применяемой в рамках налогового законодательства. Судебная практика в свою очередь формирует правовые позиции и способствует систематизации налогового законодательства.

Так, например ряд казахстанских авторов поднимают вопросы процессуальной природы споров контролирующих органов и корректной подведомственности дел между ГПК РК и АПК РК [5].

Согласимся с тем, что иски государственных контролирующих органов о применении запретительно-ограничительных мер логично рассматривать в плоскости публично-правовых отношений, а значит – в юрисдикции АПК РК. Споры затрагивающие интересы государства, априори, являются административными, так как основаны на властных полномочиях государственного органа, а не равноправных началах. Законодатель к тому же предусмотрел особенности рассмотрения таких судебных дел, где одна из сторон – государственный орган, что позволяет учитывать неравенство сторон и обеспечивать защиту физических лиц и их объединений.

Рассуждая о неодинаковой правовой природе налоговых споров, являющихся предметом разных юрисдикций, также следует акцентировать внимание на процессуальной специфике. АПК РК и ГПК РК устанавливают разные процессуальные сроки обжалования судебных актов (например, по апелляции и кассации), что может восприниматься как неравенство. Однако, такая оценка требует более тонкого анализа. Отметим, что АПК РК ориентирован на более быструю защиту прав граждан от действий государства, что объясняет сокращенные сроки. Более того, обе стороны (административный орган и гражданин) подчинены общим

правилам, установленным для каждой категории дел. То есть в пределах своей процессуальной нормы - они равны.

Таким образом, утверждение о неравенстве сторон по причине различия сроков обжалования является упрощенным и не учитывает функциональную и институциональную специфику административного или гражданско-процессуального законодательства. Более корректным является признание, что разный процессуальный режим соответствует разным видам правоотношений и обеспечивает сбалансированное соблюдение принципов процессуальной справедливости.

Налоговые споры возникают по инициативе налогоплательщиков (налоговых агентов) на основании норм законодательства Республики Казахстан. Для их разрешения налогоплательщики могут подавать жалобы в вышестоящие налоговые органы или уполномоченные органы на административные акты налоговых органов, а также на действия или бездействия их должностных лиц.

Порохов Е.В. рассматривает налоговый спор как разновидность публично-правового спора, для которого законодательством предусмотрено два способа разрешения: внесудебный и (или) судебный порядок [6].

Процедуры проверки законности и пересмотра административных актов, изданных налоговыми органами, могут осуществляться как во внесудебном, так и в судебном порядке. Инициатива в данном процессе принадлежит налогоплательщику или налоговому агенту, которые руководствуются положениями Налогового кодекса Республики Казахстан и АППК РК. Каждое лицо имеет право в соответствии с АППК обратиться в административный орган, к должностному лицу или в суд с целью защиты нарушенных, оспариваемых прав, свобод или законных интересов. При этом любые попытки отказа лица от права на обращение в вышестоящие инстанции или суд считаются недействительными.

Участники административной процедуры обладают правом обжаловать

как административные акты, так и административные действия либо бездействия, не связанные с принятием административного акта, в порядке административного обжалования. После подачи административного иска дело подлежит обязательному рассмотрению в суде. Налоговый орган, вынесший административный акт, обязан разъяснить налогоплательщику или налоговому агенту их право на обжалование данного акта в вышестоящем налоговом органе, уполномоченном органе или суде, а также порядок и сроки подачи соответствующей жалобы. Невыполнение данной обязанности, в том числе отсутствие разъяснений при вручении административного акта, признается грубым нарушением прав налогоплательщика (налогового агента) и влечет за собой отмену данного административного акта. Кроме того принуждение лица отказаться от права на обжалование является незаконным и влечет предусмотренную законодательством Республики Казахстан ответственность [7].

Итак, предметом оспаривания налогоплательщиками (налоговыми агентами) в административных делах по налоговым спорам выступают административные акты налоговых органов, а также действия (бездействие) их должностных лиц, совершенные ими при осуществлении от имени государства властных полномочий. Налогоплательщик (налоговый агент) вправе обжаловать уведомление о результатах проверки, уведомление о результатах горизонтального мониторинга, уведомление об итогах рассмотрения жалобы налогоплательщика (налогового агента) на уведомление о результатах проверки, а также действия (бездействие) должностных лиц налоговых органов.

В качестве предмета оспаривания могут выступать административные акты, выносимые налоговыми органами по результатам осуществления учетно-регистрационных, зачётно - возвратных, контрольных, обеспечительных, правореализационных и правопритязательных налоговых процедур.

При разрешении споров, связанных с оспариванием уведомлений об

устранении нарушений, предусмотренных п.п 2-3 ст. 96 Налогового кодекса Республики Казахстан [8], выявленных в ходе камеральной налоговой проверки, суд обязан исследовать и дать правовую оценку доказательствам, представленным налого-плательщиком в обоснование фактического получения товаров, работ либо услуг непосредственно от юридического лица и и (или) индивидуального предпринимателя, в отношении которых вступившим в законную силу судебным решением признана недействительной государственная регистрация (перерегистрация) [7].

Приведем в качестве примера судебное дело, рассмотренное СМАС г. Астаны в 2022 году и обобщенное судебной коллегией по административным делам Верховного Суда РК. Из материалов дела следует, что Департаментом проведена тематическая налоговая проверка Товарищества по вопросу правильности исчисления и своевременности уплаты НДС, а также подтверждения достоверности сумм НДС, предъявленных к возврату. В иске оспаривается уведомление в части отказа в подтверждении возврата суммы НДС по причине неподтверждения экспорта нефтепродуктов на территорию государств-членов ЕАЭС.

Товарищество оспаривает отказ налогового органа подтвердить возврат НДС по экспорту сжиженного углеводородного газа (пропан-бутановая смесь) на территорию государств-членов ЕАЭС. Отказ основан на том, что налоговая не приняла дубликаты железнодорожных накладных из-за отсутствия отметок о прибытии на станции назначения. Согласно Налоговому кодексу РК, при экспорте товаров в страны ЕАЭС применяется нулевая ставка НДС, при этом подтверждение экспорта осуществляется через договоры, заявления о ввозе с отметками налоговых органов, товаросопроводительные документы и пр.

Рассмотрим позиции сторон. Позиция налогового органа: отказано в подтверждении возврата НДС, так как дубликаты железнодорожных накладных не содержат отметок о дате прибытия на станции назначения — что, по мнению налогового органа, делает их недопустимыми

подтверждающими документами. Позиция истца: представлены оригиналы накладных, уведомления о прибытии и дорожные ведомости с необходимыми отметками, подтверждающими перемещение и экспорт товаров. Документы и сведения от таможенных органов подтверждают факт экспорта. Суд признал отказ налогового органа неправомерным, подтвердив достоверность доказательств экспорта. Возврат суммы НДС признан законным, но вопрос начисления пени из-за просрочки возврата остался открытым.

Судебное решение по данному делу, а также по аналогичным спорам в сфере налогового администрирования подчеркивают, что складывающаяся судебная практика защищает права налогоплательщиков при условии предоставления подтверждающих документов, а также предусматривает дополнительные гарантии (компенсации и т.п.), что повышает правовую определенность и справедливость в рассматриваемой сфере.

Зарубежный опыт (например России и Германии) демонстрирует, что ключевыми элементами правовой защиты налогоплательщиков особенно при экспорте являются строгие, но адекватные требования к подтверждающим документам, признание оригинальных транспортных и таможенных документов, установление ответственности налоговых органов за задержки возврата, включая начисление пеней. Такой опыт может быть полезен для совершенствования законодательства и практики в Казахстане, направленной на повышение правовой защищенности экспортеров и улучшение налогового администрирования.

Основные положения.

Изучение правовой природы налоговых публично-правовых споров способствует не только развитию отдельной сферы конфликтологии, но и повышает эффективность правоприменительных органов административной юстиции.

Анализ правовой конструкции регулирования публично-правовых споров, вытекающих из налоговых правоотношений позволяет выделить ряд

универсальных и специфических показателей как способа разрешения конфликтов. Обособление административных аспектов налоговых споров позволяет рассматривать данное направление как отдельный научный институт.

К универсальным чертам относятся общие процессуальные особенности, соблюдение принципов законности, объективности, обеспечения равенства сторон в процессе рассмотрения споров.

Специфические же признаки связаны с особенностями налогового законодательства, включая применения специальных механизмов административного контроля, особенности доказательной базы, а также наличие особых мер обеспечения исполнения судебных решений. В совокупности данные черты формируют комплексный подход к регулированию публично-правовых споров в сфере налогообложения, способствующий эффективному и справедливому разрешению конфликтов между налоговыми органами и налогоплательщиками.

Судебная практика, касающаяся оспаривания предписаний налоговых органов характеризуется неоднозначностью. Во-первых, судебные акты о признании незаконными предписаний налоговых органов о назначении налоговых проверок, как правило, принимаются уже после окончания проведения соответствующих проверок. Во-вторых, налогоплательщики в период налоговых проверок несут определенные расходы, которые

впоследствии признаются неправомерными. Однако, бесспорен тот факт, что иск об оспаривании является тем самым правовым аргументом, позволяющим эффективным способом защитить свои права и законные интересы при столкновении публичного интереса.

В вопросах необходимости контролирующего воздействия налоговых органов, своевременной защите прав, свобод и интересов налогоплательщиков и единообразной судебной практики важно учитывать разъяснения Верховного Суда РК. Исследование нормативной практики вышестоящего суда до и после принятия АППК РК показало наличие изменений в правоприменительной практике.

Заключение.

Таким образом, правовое регулирование налоговых споров, имеющих правовую природу публично-правового в рамках АППК РК сложившийся закономерный факт.

Практическое наблюдение показывает, несмотря на отсутствие в течении длительного времени унифицированного подхода судебной практики, рассмотрение таких видов споров в настоящее время сохраняет устойчивые тенденции в системе административной юстиции. Судебное рассмотрение публичных споров, вытекающих из налоговых правоотношений обеспечивает адекватное применение процессуальных норм, ориентированных на защиту прав граждан в их взаимоотношениях с государством.

Список литературы

1. Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года
2. Конюхова А. А. Разрешение налоговых споров в России и Германии (анализ особенностей правового регулирования) //Вестник МГИМО Университета. – 2015. – №. 2 (41). – С. 224-230
3. Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI «Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2025 г.) [Электронный ресурс] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года №268-XIII [Электронный ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000>
5. Карипова А.И., Серикбекова С.Б., Толеубеков А.Т. Отдельные особенности осуществления административных процедур и административного судопроизводства по Административному процедурно-процессуальному кодексу Республики //Bulletin of the Karaganda University - Law Series. – 2023. – Т. 109. – №. 1. – С. 26-37.

6. Порохов Е.В. Налоговые споры и порядок их урегулирования по законодательству Республики Казахстан [Электронный ресурс] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38942067&pos=5;-106#pos=5;-106
7. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 22 декабря 2022 года №9 О некоторых вопросах применения судами налогового законодательства [Электронный ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P220000009S>
8. Кодекс Республики Казахстан О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс) с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.09.2025 г.) [Электронный ресурс] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3614863

References

1. Konstituciya Respubliki Kazahstan 30 avgusta 1995 goda
2. Konyuhova A. A. Razreshenie nalogovyh sporov v Rossii i Germanii (analiz osobennostej pravovogo regulirovaniya) //Vestnik MGIMO Universiteta. – 2015. – №. 2 (41). – S. 224-230
3. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 29 iyunya 2020 goda № 350-VI «Administrativnyj procedurno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.07.2025 g.) [Elektronnyj resurs] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264
4. Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 1994 goda №268-XIII [Elektronnyj resurs] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000>
5. Karipova A.I., Serikbekova S.B., Toleubekov A.T. Otdel'nye osobennosti osushchestvleniya administrativnyh procedur i administrativnogo sudoproizvodstva po Administrativnomu procedurno-processual'nomu kodeksu Respubliki //Bulletin of the Karaganda University - Law Series. – 2023. – T. 109. – №. 1. – S. 26-37.
6. Porohov E.V. Nalogovye spory i poryadok ih uregulirovaniya po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan [Elektronnyj resurs] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38942067&pos=5;-106#pos=5;-106
7. Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 22 dekabrya 2022 goda №9 O nekotoryh voprosah primeneniya sudami nalogovogo zakonodatel'stva [Elektronnyj resurs] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P220000009S>
8. Kodeks Respubliki Kazahstan O nalogah i drugih obyazatel'nyh platezhah v byudzheth (Nalogovyy kodeks) s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 15.09.2025 g.) [Elektronnyj resurs] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3614863

Информация об авторах/ Авторлар туралы ақпарат/ Information about authors/

Егежанова Диана Рамзиевна - докторант Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика

Казахстан, e-mail - egezhanova_d@mail.ru

Егежанова Диана Рамзиевна - Alikhan Bokeikhan University докторанты, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail - egezhanova_d@mail.ru

Yegezhanova Diana Ramziyevna - doctoral student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

e-mail - egezhanova_d@mail.ru

Байдакпаева Куралай Сансызбаевна - ст. преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин, магистр права, AlikhanBokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

e-mail: kukossik@mail.ru

Байдакпаева Куралай Сансызбаевна - мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, AlikhanBokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: kukossik@mail.ru

Baydakpaeva Kuralai Sansyzbaevna - master of law, senior lecturer of the Department of state – owned and law disciplines, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

e-mail: kukossik@mail.ru

Каримова Динара Булатовна - судья специализированного межрайонного административного суда Восточно - Казахстанской области, г. Усть - Каменогорск, Республика Казахстан

e-mail: povar2009@g.mail.com

Каримова Динара Булатовна- Шығыс Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының судьясы, Өскемен қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: povar2009@g.mail.com

Karimova Dinara Bulatovna - judge of the specialized interdistrict administrative court of East Kazakhstan Region, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan, e-mail: povar2009@g.mail.com

С.Б. Кенжебаева¹, А.Б. Бутембалина¹, А.А. Айдарова¹
¹Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан
(e-mail kenzhebaevasara49@gmail.com)

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ЗАДЕРЖАНИЕ В СВЕТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ЛИЧНОСТИ: АНАЛИЗ ПРАВОВЫХ И ПРАКТИЧЕСКИХ КОЛЛИЗИЙ

Аннотация

Статья посвящена анализу процессуального задержания в Казахстане, выявлению правовых пробелов и практических нарушений. Исследование норм УПК РК (2014) и практики за 2023–2025 годы показывает: превышение 72-часового срока (25%), отсутствие адвоката (30%), формальность протоколов (35%) и переполненность ИВС (40%). Сравнение с МПГПП (1966), практикой ЕСПЧ и реформами Грузии выявляет несоответствия в сроках и контроле. Предложены реформы: сокращение срока до 48 часов, видеофиксация, усиление судебного контроля, цифровизация, расширение обжалования (65% жалоб отклонены в 2022 году) и правовой помощи. Цель — создать правовую систему, балансирующую расследование и права граждан, укрепляя доверие к правосудию в условиях модернизации уголовной юстиции Казахстана. Работа вносит вклад в реформирование УПК, предлагая решения для повышения прозрачности и защиты прав.

Ключевые слова: процессуальное задержание, правовые коллизии, международные стандарты, судебный контроль, видеофиксация, обжалование задержания, реформа уголовного судопроизводства.

С. Б. Кенжебаева¹, А.Б. Бутембалина¹, А. А. Айдарова¹
¹Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
(kenzhebaevasara49@gmail.com)

ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТҮРҒЫСЫНАН ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ҰСТАУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ КОЛЛИЗИЯЛАРДЫ ТАЛДАУ

Аннотация.

Мақала Қазақстандағы процессуалдық ұстауды талдауға, құқықтық олқылықтар мен практикалық бұзушылықтарды анықтауға арналған. ҚР ҚПК (2014) нормалары мен 2023–2025 жылдардағы практиканы зерттеу мыналарды көрсетеді: 72 сағаттық мерзімнің асырылуы (25%), адвокаттың болмауы (30%), хаттамалардың формальділігі (35%) және УҰИ-дың толып кетуі (40%). Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (1966), Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың практикасы және Грузиядағы реформалармен салыстыру мерзімдер мен бақылаудағы сәйкессіздіктерді анықтайды.

Келесі реформалар ұсынылған: мерзімді 48 сағатқа дейін қысқарту, бейнетіркеу, сот бақылауын күшейту, цифрландыру, шағымдану мүмкіндігін кеңейту (2022 жылы шағымдардың 65% қанағаттандырылмаған) және құқықтық көмек. Мақсат – Қазақстанның қылмыстық әділет жүйесін жаңғырту жағдайында тергеу мен азаматтардың құқықтары арасындағы теңгерімді сақтайтын, сот төрелігіне деген сенімді нығайтатын құқықтық жүйе құру. Жұмыс ҚПК-ны реформалауға үлес қосады, ашықтық пен құқықтарды қорғауды арттыру үшін шешімдер ұсынады.

Түйін сөздер: процессуалдық ұстау, құқықтық коллизиялар, халықаралық стандарттар, сот бақылауы, бейнетіркеу, ұстауға шағымдану, қылмыстық сот ісін жүргізу реформасы.

S. B. Kenzhebaeva¹, A.B. Butembalina, A. A. Aidarova¹
¹Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan (kenzhebaevasara49@gmail.com)

PROCEDURAL DETENTION IN LIGHT OF ENSURING INDIVIDUAL RIGHTS: ANALYSIS OF LEGAL AND PRACTICAL CONFLICTS

Abstract

This article analyzes procedural detention in Kazakhstan, identifying legal gaps and practical violations. A study of the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan (2014) and practices from 2023–2025 reveals: exceeding the 72-hour limit (25%), absence of legal counsel (30%), formality of protocols (35%), and overcrowding in temporary detention facilities (40%). A comparison with the ICCPR (1966), ECHR practice, and reforms in Georgia reveals discrepancies in terms and control.

Proposed reforms include: reducing the detention period to 48 hours, video recording, strengthening judicial oversight, digitalization, expanding appeal mechanisms (65% of complaints rejected in 2022), and enhancing legal aid. The aim is to create a legal system that balances investigation needs with citizens' rights, thereby strengthening trust in justice amid Kazakhstan's criminal justice modernization. This work contributes to the reform of the Criminal Procedure Code, offering solutions to improve transparency and safeguard rights.

Keywords: procedural detention, legal conflicts, international standards, judicial oversight, video recording, challenging detention, criminal justice reform.

Введение

Обеспечение прав и свобод личности — краеугольный камень правового государства, закрепленный в Конституции Республики Казахстан (1995), которая гарантирует свободу и личную неприкосновенность (статья 16) [1]. Процессуальное задержание, как мера уголовно-процессуального принуждения, ограничивает эти права, что делает его одним из наиболее уязвимых этапов уголовного судопроизводства [2]. В условиях глобального усиления стандартов защиты прав человека, таких как Международный пакт о гражданских и политических правах (МПГПП) 1966 года, вопросы законности и гуманности задержания приобретают первостепенное значение [3].

В Казахстане процессуальное задержание регулируется Уголовно-процессуальным кодексом РК (УПК РК) от 4 июля 2014 года, в частности статьей 128, которая устанавливает 72-часовой срок и основания для применения меры [4]. Однако практика выявляет системные проблемы: превышение сроков, ограниченный доступ к адвокату, формальный судебный контроль и ненадлежащие условия содержания в изоляторах временного содержания (ИВС) [5]. По данным Казахстанского международного бюро по правам человека (КМБПЧ), в 2023 году 35% жалоб на задержания касались нарушений процессуальных гарантий, включая отсутствие правовой помощи и переполненность ИВС [6]. Эти коллизии подрывают доверие к правосудию и противоречат обязательствам Казахстана перед ООН [3, 7].

Особую актуальность проблема приобретает в контексте роста транснациональной преступности, включая торговлю людьми, где задержание часто применяется к жертвам, а не только к преступникам [8]. Казахстан, как транзитный узел Центральной Азии, сталкивается с ростом таких дел (на 78% в 2024 году) [9, с.12], что усиливает необходимость реформ. Цель исследования — проанализировать правовую природу процессуального задержания, выявить коллизии, изучить судебную практику и предложить научно обоснованные реформы.

Задачи:

1. Изучить нормативную базу и доктринальные подходы.

2. Проанализировать правоприменение, включая конкретные дела.

3. Сопоставить регулирование с международными стандартами.

4. Разработать рекомендации по реформированию.

2. Методы исследования

Исследование основано на комплексной методологии:

- **Юридический анализ:** Изучены нормы УПК РК [4], подзаконные акты (приказы МВД), международные документы (МПГПП, Европейская конвенция о правах человека, Общий комментарий №35 ООН) [3, 7, 10].

- **Сравнительно-правовой метод:** Сопоставлено регулирование задержания в Казахстане с законодательством СНГ (Россия, Кыргызстан) и Европы (Германия, Грузия, Эстония) [11, 12, 13, с.46].

- **Анализ практики:** Рассмотрены судебные решения из портала adilet.zan.kz и новости zakon.kz за 2023–2025 годы. Проведен **анализ конкретных кейсов**, обобщенных в докладах Казахстанского международного бюро по правам человека (КМБПЧ) [6] и Комитета ООН по правам человека [7], с целью выявления системных нарушений процессуальных гарантий.

- **Статистический метод:** Обобщены **эмпирические данные**, представленные в докладах КМБПЧ [6], включая статистику о нарушениях сроков (25% случаев), условиях ИВС (40% переполненности) и отклонении жалоб (65% в 2022 году).

- **Криминологический анализ:** Рассмотрены социальные факторы, включая рост миграционных преступлений и торговли людьми [8, 9].

- **Системный подход:** Обеспечен междисциплинарный анализ, объединяющий конституционное, уголовно-процессуальное и административное право [14, с.24].

Результаты и обсуждение

Процессуальное задержание — временное лишение свободы подозреваемого без судебной санкции, направленное на обеспечение расследования и предотвращение уклонения от правосудия [4]. Согласно статье 128 УПК РК, оно допускается при обоснованном подозрении

на срок до 72 часов [4]. В доктрине задержание рассматривается как исключительная мера, промежуточная между преступлением и мерами пресечения. Однако отсутствие четких критериев «обоснованного подозрения» создает риск произвола, что противоречит принципу минимального вмешательства, закрепленному в МПГПП (статья 9) [3].

В отличие от УПК Франции, где основания задержания строго регламентированы (вещественные доказательства, свидетельские показания), казахстанский УПК предоставляет правоохранительным органам избыточную дискрецию. Теоретический анализ показывает, что задержание должно балансировать интересы правосудия и права личности, требуя прозрачной нормативной базы и эффективного контроля [15, с.372].

Анализ УПК РК выявил пробелы:

- Нечеткость оснований: Статья 128 не уточняет критерии подозрения, что приводит к задержаниям на основе косвенных данных (20% дел по торговле людьми в 2023 году) [6].

- Конфликт с подзаконными актами: Приказы МВД допускают задержание по оперативной информации, противоречащей УПК [16, с.97].

- Сроки: В 25% случаев сроки превышаются из-за бюрократических задержек, нарушая МПГПП [3, 6].

- Судебный контроль: Формальность рассмотрения ходатайств о задержании снижает его эффективность (65% жалоб отклонены в 2022 году) [6].

Сравнение с Германией (24 часа, прокурорский надзор) и Грузией (48 часов, видеофиксация) подчеркивает отставание Казахстана [11].

Практика выявляет системные нарушения:

- Ограничение правовой помощи: В 30% случаев задержанные лишены адвоката в первые часы, нарушая дело *Salduz v. Turkey* ЕСПЧ [7, 10].

- Формальность протоколов: В 35% случаев протоколы оформляются задним числом [6].

- Условия содержания: Переполненность ИВС (40% сверх нормы), отсутствие

медицинской помощи (15% жалоб в 2023 году) [6].

- Обход гарантий: Задержание маскируется как «доставка» в 10% случаев [16, с.98].

Анализ кейсов, зафиксированных правозащитными организациями (КМБПЧ, ООН):

1. Дело о наркотиках в Алматы (апрель 2023): Задержание подозреваемого в хранении 13,5 кг синтетических наркотиков сопровождалось превышением 72-часового срока из-за несвоевременного обращения в суд. Суд признал нарушение, но подозреваемый остался под стражей, что указывает на слабый контроль [6].

2. Дело Дины Тансари (2024): Задержание по подозрению в мошенничестве вызвало общественный резонанс из-за отсутствия адвоката в первые 12 часов. Генпрокуратура признала нарушение, но дело не пересмотрено, подчеркивая неэффективность обжалования [7].

3. Дело о краже в Семее (2023): Задержание по подозрению в краже сельхозтехники на 40 млн тенге проводилось без уведомления родственников, что нарушило статью 135 УПК РК. Суд отклонил жалобу, ссылаясь на «оперативную необходимость», что иллюстрирует формальность контроля [4].

Анализ 50 решений судов Алматы и Астаны (2022–2023, adilet.zan.kz) показал, что 65% жалоб на незаконное задержание отклоняются из-за отсутствия «существенных нарушений» [6]. Комитет ООН в 2022 году рекомендовал усилить мониторинг [7].

Задержание должно соответствовать МПГПП (статья 9), требующему защиты от произвольного лишения свободы, уведомления о причинах и права на обжалование [3]. Общий комментарий №35 подчеркивает 48-часовой предел и доступ к адвокату [7]. ЕСПЧ (дела *Brogan v. UK*, *Salduz v. Turkey*) устанавливает, что задержание свыше 48 часов без суда чрезмерно [10]. В Казахстане 72-часовой срок и формальный контроль не соответствуют этим стандартам [6]. Например, в Эстонии видеофиксация и прокурорский надзор сократили жалобы на 60% за 2010–2023 годы [17]. Механизмы хабеас корпус в Казахстане неэффективны: только 35% жалоб привели к освобождению в 2022 году [6].

Таблица 1. Сравнение сроков процессуального задержания

Страна	Срок задержания	Контроль	Видеофиксация	Источник
Казахстан	72 часа	Слабый судебный [6]	Нет	[4]
Германия	24 часа	Прокурорский [12]	Да	[12]
Грузия	48 часов	Судебный, видео [13]	Да	[13]
Эстония	48 часов	Прокурорский, видео [17]	Да	[17]

Таблица 2. Нарушения при процессуальном задержании в Казахстане (2022–2023)

Тип нарушения	Доля случаев (%)	Пример из практики	Источник
Превышение 72-часового срока	25	Дело о наркотиках (2023)	[6,]
Отсутствие адвоката в первые часы	30	Дело Тансари (2024)	[6,]
Формальность протоколов	35	Дело о краже в Семее (2023)	[6,]
Ненадлежащие условия в ИВС	15	Переполненность (40% сверх)	[6]

Примечание: Данные о доле случаев (в %) основаны на отчетах КМБПЧ [6]. Примеры из практики приведены на основании анализа кейсов, зафиксированных в источниках [6] и [7].

Для устранения коллизий и гармонизации с международными стандартами предлагаются реформы:

1. Сокращение сроков: Установить 48-часовой предел задержания, как в Грузии [13].
2. Видеофиксация: Обязать записывать все процессуальные действия, как в Эстонии [17].
3. Судебный контроль: Разработать стандарты доказывания оснований, обеспечить участие адвоката и прокурора [3, 10].
4. Обжалование: Ввести 24-часовое рассмотрение жалоб и институт независимого инспектора [7].
5. Правовая помощь: Гарантировать адвоката с момента задержания, развивать бесплатную помощь [6].
6. Цифровизация: Создать электронный реестр задержаний для подотчетности [16].
7. Обучение: Провести тренинги для правоохранительных органов по стандартам ООН [7].

8. Мониторинг: Внедрить независимый контроль ИВС с участием НПО [6].

Заключение.

Процессуальное задержание — ключевой элемент уголовного судопроизводства, где пересекаются интересы правосудия и права личности. Исследование выявило правовые пробелы (нечеткие основания, коллизии с подзаконными актами) и практические нарушения (превышение сроков, отсутствие адвоката), противоречащие МПГПП и рекомендациям ООН [3, 7]. Анализ дел (наркотики, Тансари, кража) подтвердил системный характер проблем [6]. Предложенные реформы обеспечат баланс между эффективностью расследования и защитой прав, укрепляя доверие к правосудию и приближая Казахстан к стандартам правового государства.

Список литературы

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями на 01.01.2025). — Астана: Законодательный портал РК. — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 09.06.2025).
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК (с изменениями на 25.05.2025). — Астана: Законодательный портал РК. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 09.06.2025).
3. Международный пакт о гражданских и политических правах, принят Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 года. — Нью-Йорк: ООН, 1966. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T660001> (дата обращения: 09.06.2025).
4. Головки Л.В. Актуальные направления реформы уголовного судопроизводства в Республике Казахстан // Право. — 2015. — № 2. — С. 45–58.
5. Казахстанское международное бюро по правам человека. Доклад о соблюдении прав человека в Казахстане, 2023. — Алматы: КМБПЧ, 2023.
6. Комитет ООН по правам человека. Заключительные замечания по шестому периодическому докладу Казахстана, 2022. — Женева: ООН, 2022. — URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations> (дата обращения: 09.06.2025).

7. Международная организация по миграции. Торговля людьми в Центральной Азии: тенденции и вызовы. — Женева: MOM, 2021. — URL: <https://publications.iom.int/books/trafficking-central-asia> (дата обращения: 09.06.2025).
8. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 года. — Страсбург: Совет Европы, 1950. — URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf (дата обращения: 09.06.2025).
9. Казиев З.Г., Ахпанов А.Н. Стратегия развития уголовно-процессуального права и законодательства Республики Казахстан // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2019. — № 2. — С. 11–17.
10. Уголовно-процессуальный кодекс Франции (Code de procédure pénale). — Париж: Legifrance, 2025. — URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (дата обращения: 09.06.2025).
11. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 года № 1772 (с изменениями на 2025 год). — Тбилиси: Законодательный портал Грузии, 2025.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февраля 2003 года (с изменениями на 2025 год). — Таллин: Riigi Teataja, 2025.
13. Тогулаев М. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения // Советское государство и право. — 1991. — № 3. — С. 45–50.
14. Пантелеев И.А. Проблемы применения мер процессуального принуждения в уголовном процессе // Советское государство и право. — 1992. — № 5. — С. 23–29.
15. Анализ отдельных положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Законодательство и практика. — 2013. — № 4. — С. 372–380.
16. Одинаев И.А. Уголовно-процессуальное задержание в досудебном производстве Республики Таджикистан и Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. — Душанбе, 2010. — 210 с.
17. Задержания в Казахстане — последние подробности на [Zakon.kz](https://www.zakon.kz). — URL: <https://www.zakon.kz/zaderzhaniya/> (дата обращения: 09.06.2025).

Reference

1. Konstituciya Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 goda (s izmeneniyami na 01.01.2025). — Astana: Zakonodatel'nyj portal RK. — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (data obrashcheniya: 09.06.2025).
2. Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iyulya 2014 goda № 231-V ZRK (s izmeneniyami na 25.05.2025). — Astana: Zakonodatel'nyj portal RK. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (data obrashcheniya: 09.06.2025).
3. Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskikh i politicheskikh pravah, prinyat General'noj Assambleej OON 16 dekabrya 1966 goda. — N'yu-York: OON, 1966. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T660001> (data obrashcheniya: 09.06.2025).
4. Golovko L.V. Aktual'nye napravleniya reformy ugolovnogo sudoproizvodstva v Respublike Kazahstan // Pravo. — 2015. — № 2. — С. 45–58.
5. Kazhastanskoe mezhdunarodnoe byuro po pravam cheloveka. Doklad o soblyudenii prav cheloveka v Kazhastane, 2023. — Almaty: KMBPCh, 2023.
6. Komitet OON po pravam cheloveka. Zaklyuchitel'nye zamechaniya po shestomu periodicheskomu dokladu Kazhastana, 2022. — Zheneva: OON, 2022. — URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations> (data obrashcheniya: 09.06.2025).
7. Mezhdunarodnaya organizaciya po migracii. Torgovlya lyud'mi v Central'noj Azii: tendencii i vyzovy. — Zheneva: MOM, 2021. — URL: <https://publications.iom.int/books/trafficking-central-asia> (data obrashcheniya: 09.06.2025).
8. Evropejskaya konvenciya o zashchite prav cheloveka i osnovnyh svobod ot 4 noyabrya 1950 goda. — Strasburg: Sovet Evropy, 1950. — URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf (data obrashcheniya: 09.06.2025).
9. Kaziev Z.G., Ahpanov A.N. Strategiya razvitiya ugolovno-processual'nogo prava i zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. — 2019. — № 2. — С. 11–17.
10. Ugolovno-processual'nyj kodeks Francii (Code de procédure pénale). — Parizh: Legifrance, 2025. — URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (data obrashcheniya: 09.06.2025).
11. Ugolovno-processual'nyj kodeks Gruzii ot 9 oktyabrya 2009 goda № 1772 (s izmeneniyami na 2025 god). — Tbilisi: Zakonodatel'nyj portal Gruzii, 2025.
12. Ugolovno-processual'nyj kodeks Estonii ot 12 fevralya 2003 goda (s izmeneniyami na 2025 god). — Tallin: Riigi Teataja, 2025.
13. Togulaev M. Zaderzhanie podozrevaemogo kak mera ugolovno-processual'nogo prinuzhdeniya // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1991. — № 3. — С. 45–50.
14. Panteleev I.A. Problemy primeneniya mer processual'nogo prinuzhdeniya v ugolovnom processe // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1992. — № 5. — С. 23–29.

15. Analiz ot del'nyh polozhenij Ugolovno-processual'nogo kodeksa Respubliki Kazahstan // Zakonodatel'stvo i praktika. — 2013. — № 4. — S. 372–380.
16. Odinaev I.A. Ugolovno-processual'noe zaderzhanie v dosudebnom proizvodstve Respubliki Tadzhikistan i Rossijskoj Federacii: dis. ... kand. jurid. nauk. — Dushanbe, 2010. — 210 s.
17. Zaderzhaniya v Kazahstane — poslednie podrobnosti na Zakon.kz. — URL: <https://www.zakon.kz/zaderzhaniya/> (data obrashcheniya: 09.06.2025).

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Кенжебаева Сара Болатбековна – магистр юридических наук, преподаватель кафедры Уголовно-правовых дисциплин, Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

Почта: (kenzhebaevasara49@gmail.com)

Бутембалина Айгерим Бауыржановна – магистр юридических наук, ст. преподаватель кафедры Уголовно-правовых дисциплин, Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

Айдарова Айнур Айтугановна – магистр юридических наук, докторант кафедры Уголовно-правовых дисциплин, Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

Почта: (ainur_745@mail.ru)

Кенжебаева Сара Болатбекқызы-заң ғылымдарының магистрі, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

Почта: (kenzhebaevasara49@gmail.com)

Бутембалина Айгерим Бауыржанқызы -заң ғылымдарының магистрі, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

Айдарова Айнұр Айтұғанқызы-заң ғылымдарының магистрі, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының докторанты, Alikhan Bokeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

Почта: (ainur_745@mail.ru)

Sarah Bolatbekovna Kenzhebayeva – Master of Law, Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

Email address: (kenzhebaevasara49@gmail.com)

Butembalina Aigerim Bauyrzhanovna – Master of Law, senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

Aidarova Ainur Aituganovna – Master of Law, doctoral student at the Department of Criminal Law Disciplines, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan

Email address: (ainur_745@mail.ru) . .

Бекпосов А.Т.¹, Темиргазин Р.Х.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
Казахстан, Семей
(e-mail: temirgazin@gmail.com)

**МЕРЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПРОФИЛАКТИКИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ,
НАПРАВЛЕННЫХ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме предупреждения и профилактики уголовных правонарушений, направленных против половой неприкосновенности несовершеннолетних в Республике Казахстан. Рассматриваются международные и национальные нормативно-правовые акты, регулирующие защиту прав детей, а также статистические данные о преступлениях данной категории. Особое внимание уделяется высокой латентности таких правонарушений, особенно в отношении детей с ограниченными возможностями, и недостаткам существующей системы защиты. На основе анализа предлагаются меры по совершенствованию работы органов опеки и попечительства, увеличению числа школьных психологов, усилению контроля за детьми с инвалидностью.

Ключевые слова: половая неприкосновенность, несовершеннолетние, уголовные правонарушения, профилактика, дети с ограниченными возможностями, органы опеки и попечительства, психологическая поддержка, законодательство.

Бекпосов А.Т.¹, Темиргазин Р.Х.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
Қазақстан, Семей
(e-mail: temirgazin@gmail.com)

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ЖЫНЫСТЫҚ ҚОЛСҰҒЫЛМАУШЫЛЫҒЫНА
ҚАРСЫ ЖАСАЛЫНАТЫН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы бағытталған қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу мен алдын алудың өзекті мәселесіне арналған. Балалардың құқықтарын қорғауды реттейтін халықаралық және ұлттық нормативтік-құқықтық актілер, сондай-ақ осы санаттағы қылмыстар туралы статистикалық деректер қаралады. Мұндай құқық бұзушылықтардың, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты жоғары кідірісіне және қолданыстағы қорғаныс жүйесінің кемшіліктеріне ерекше назар аударылады. Талдау негізінде қорғаншылық және қамқоршылық органдарының жұмысын жетілдіру, мектеп психологтарының санын көбейту, мүгедек балаларды бақылауды күшейту бойынша шаралар ұсынылады.

Түйінді сөздер: жыныстық қол сұғылмаушылық, кәмелетке толмағандар, қылмыстық құқық бұзушылықтар, профилактика, мүмкіндігі шектеулі балалар, қорғаншылық және қамқоршылық органдары, психологиялық қолдау, заңнама.

Bekposov A.T.¹, Temirgazin R.Kh.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
Kazakhstan, Semey
(e-mail: temirgazin@gmail.com)

**MEASURES TO PREVENT AND PREVENT CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE
SEXUAL INTEGRITY OF MINORS**

Abstract. The article is devoted to the topical issue of prevention and prophylaxis of criminal offences against the sexual integrity of minors in the Republic of Kazakhstan. It examines international and national regulatory legal acts governing the protection of children's rights, as well as statistical data on crimes of this category. Particular attention is paid to the high latency of such offences, especially against children with disabilities, and the shortcomings of the existing protection system. Based on the analysis, measures are proposed to improve the work of guardianship and custody authorities, increase the number of school psychologists, and strengthen control over children with disabilities.

Keywords: sexual integrity, minors, criminal offences, prevention, children with disabilities, guardianship and custody authorities, psychological support, legislation.

Введение. Обеспечение прав и законных интересов несовершеннолетних, защита их от любых форм насилия – это один из приоритетных направлений государственной политики. Согласно данным Бюро национальной статистики за 2022 год, в нашей стране проживает 6 485 507 несовершеннолетних детей, из которых 51,5% – мальчики, а 48,5% – девочки [1].

Высокий уровень преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних в последние годы стал одной из наиболее актуальных проблем общества. Актуальность этой проблемы характеризуется тем, что такие преступления совершаются в отношении наиболее уязвимой и беспомощной категории людей – детей.

С момента провозглашения независимости Республики Казахстан и утверждения себя как демократического, правового государства в целях осуществления защиты прав и свобод несовершеннолетних детей было принято около 45 нормативно-правовых актов и ратифицировано около 15 международных документов. Среди них особое значение имеют Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 10 декабря 1948 года, Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года, Декларация о правах ребенка, принятая 20 ноября 1985 года, и Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 года.

В части 1 статьи 24 Международного пакта о гражданских и политических правах особое внимание уделяется тому, что каждый ребенок, независимо от языка, религии, происхождения, расы, цвета кожи, национального и социального происхождения, имущественного или иного положения при рождении, должен быть всесторонне защищен со стороны семьи, общества и государства, и государства должны принимать соответствующие меры для полного обеспечения этих прав [2]. В преамбуле Декларации о правах ребенка, принятой 20 ноября 1985 года, содержится призыв к

родителям, добровольным организациям, местным органам власти, правительственным и неправительственным организациям принимать все необходимые законодательные и иные меры для обеспечения счастливого детства детей и их свободного пользования всеми правами и свободами, предусмотренными в Декларации, как личностями [3].

Согласно статье 1 Конвенции о правах ребенка (далее – Конвенция), «для целей настоящей Конвенции ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по закону, применимому к данному ребенку, он не достигает совершеннолетия ранее» [4].

В статье 34 Конвенции предусмотрено, что «государства-участники обязуются защищать ребенка от всех форм сексуальной эксплуатации и сексуального насилия. В этих целях государства-участники, в частности, принимают на национальном, двустороннем и многостороннем уровнях все необходимые меры для предотвращения:

а) склонения или принуждения ребенка к любой незаконной сексуальной деятельности;

б) использования детей в проституции или другой незаконной сексуальной практике;

с) использования детей в порнографических представлениях и материалах» [4].

Основная часть. Сексуальное насилие – это любые действия сексуального характера, совершаемые в отношении ребенка без его воли и с использованием его беспомощного состояния. По мнению некоторых ученых, сексуальное насилие – это вовлечение ребенка взрослыми в различные сексуальные действия с целью получения сексуального удовлетворения или материальной выгоды [5, с. 10]. Действия сексуального насилия включают в себя запугивание, преследование ребенка, совершение непристойных действий в отношении ребенка, попытки

изнасилования и вступление с ним в половые сношения.

Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних характеризуются высокой степенью латентности. Поскольку жертвой преступления является ребенок, он не в состоянии противостоять совершаемым в отношении него действиям из-за недостатка физической силы, страха и ужаса. В связи с особенностями возраста или состояния здоровья, например, дети с ограниченными возможностями, имеющие отставание в психическом и ментальном развитии, нарушения опорно-двигательного аппарата, не имеют возможности сообщить родителям или близким родственникам о таких преступлениях, совершенных в отношении них.

Также немало случаев, когда несовершеннолетние дети становятся жертвами сексуального насилия со стороны родного отца или другого мужчины, проживающего вместе с матерью в семье. Неверие матери словам ребенка, страх перед общественным осуждением, материальная или иная зависимость от мужчины, психологическое давление на несовершеннолетнего ребенка со стороны преступника, беспомощность ребенка – это основные причины, по которым о таких преступлениях не сообщается в правоохранительные органы. Действия сексуального насилия в отношении несовершеннолетних детей – это настоящая болезнь современного общества, и это не будет преувеличением.

Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних по своей криминальной природе обладают высокой активностью и приводят к крайне тяжелым последствиям; такие преступления для жертвы-несовершеннолетнего любого возраста вызывают не только физиологические, но и тяжелые психологические последствия, в частности, у несовершеннолетней жертвы преступления могут возникнуть суицид

(попытки суицида), агрессия, отчуждение от сверстников и глубокая депрессия, резкое ухудшение успеваемости, побеги из дома, прогулы уроков без причины, вступление в антиобщественные группы, глубокие посттравматические расстройства (энурез, заикание, различные фобии), появление садомазохистских тенденций и изменение гомосексуальной ориентации, что может привести к полному нарушению психосоциального развития.

В Послании народу Казахстана в сентябре 2023 года Президент не оставил без внимания вопрос безопасности несовершеннолетних в нашей стране. В своей речи Глава государства сказал: «Формирование полноценной личности и сознательного гражданина закладывается с детства. Каждый ребенок в нашей стране должен иметь счастливое и безопасное детство. Я как Глава государства требую ужесточения наказания за любые формы насилия в отношении несовершеннолетних» [6]. Особое внимание Президента к этому вопросу не является необоснованным.

В ходе написания исследовательской работы мы обратились к статистическим данным компетентных органов за 2022–2023 годы с целью выявления уголовных правонарушений против половой неприкосновенности несовершеннолетних в нашей стране. В результате было установлено: по данным Единого реестра досудебных расследований, количество зарегистрированных правонарушений против половой неприкосновенности несовершеннолетних составило в 2022 году – 706, в 2023 году (январь–август) – 591 (таблица 1). Из них в 2022 году – 725, в 2023 году – 458 уголовных дел были направлены в суд (таблица 2). Если учесть, что до конца текущего года осталось еще 3 месяца, то наши подозрения, что показатели по указанным статьям в 2023 году не будут ниже, чем в 2022 году, не являются беспочвенными.

(таблица 1)

Год	Изнасило-вание (ст. 120 УК РК)	Насильствен-ные действия сексуального характера (ст. 121 УК РК)	Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, заведомо не достигшим шестнадцати- летнего возраста, а равно получение услуги проституции, иной услуги сексуального характера, оказываемой заведомо несовершен- нолетним лицом (ст. 122 УК РК)	Понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера (ст. 123 УК РК)	Развращение лиц, не достигших шестнадцати -летнего возраста (ст. 124 УК РК)	Всего
2022	152	172	284	4	94	706
2023	130	153	212	5	91	591

(таблица 2)

Год	Изнасило-вание (ст. 120 УК РК)	Насильствен-ные действия сексуального характера (ст. 121 УК РК)	Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, заведомо не достигшим шестнадцати-летнего возраста, а равно получение услуги проституции, иной услуги сексуального характера, оказываемой заведомо несовершен- нолетним лицом (ст. 122 УК РК)	Понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера (ст. 123 УК РК)	Развращение лиц, не достигших шестнадцати -летнего возраста (ст. 124 УК РК)	Всего
2022	268	213	180	2	62	725
2023	151	131	133	2	41	458

Согласно данным Всемирной организации здравоохранения, ежегодно около 16 миллионов девушек в возрасте 5–19 лет беременеют и рожают, что составляет 11% от всех родов в мире. 95% таких случаев выявлено в странах с низким и средним доходом. Согласно статистике, 30% беременностей у девушек заканчиваются искусственным прерыванием беременности, 14% – выкидышами и 56% – родами. Две трети

несовершеннолетних рожают вне брака. По социальному статусу 72% беременных девушек учатся в школе. Согласно данным информационной базы РК, в 2022 году количество несовершеннолетних в возрасте 15–17 лет (включительно), забеременевших, составило 6,0% на 1000 жителей, что на 13% выше показателя по сравнению с 2021 годом [7]. Это только официально зарегистрированные данные. Если учесть преступления сексуального

характера в отношении несовершеннолетних и их латентный характер, то указанная статистика (в таблицах 1, 2) может быть еще выше.

Одна из основных категорий несовершеннолетних детей – дети с ограниченными возможностями. Согласно отчету ЮНИСЕФ, в 2021 году в мире насчитывалось 240 миллионов детей-инвалидов [8]. По данным Организации Объединенных Наций (далее – ООН), ежегодно около 10 миллионов детей умирают до достижения совершеннолетия или остаются с физическими или психическими заболеваниями до пятилетнего возраста из-за отсутствия достаточных условий для их жизни и развития [9, с. 27]. Согласно данным за 2022 год, количество детей с ограниченными возможностями в нашей стране достигло 101 587. Порядок установления инвалидности, ее причин и сроков регулируется Правилами проведения медико-социальной экспертизы, утвержденными приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 января 2015 года № 44. Группа инвалидности в нашей стране назначается ребенку с 7-летнего возраста. На основании медико-социальной экспертизы ребенку до 7 лет присваивается категория «ребенок с инвалидностью», а детям в возрасте 7–18 лет – группа инвалидности 1, 2, 3. Инвалидность ребенку до 7 лет назначается на 6 месяцев, 1 год, 2 года, 5 лет или до достижения 7-летнего возраста. Инвалидность ребенку в возрасте от 7 до 18 лет назначается на 6 месяцев, 1 год, 2 года, 5 лет или до достижения 18-летнего возраста. Ребенок с установленной инвалидностью обязан проходить повторную экспертизу в установленные сроки [10].

Здесь важный факт, который привлек наше внимание: после назначения инвалидности ребенку до следующего срока переосвидетельствования соблюдение его прав и законных интересов, отсутствие нарушений, отсутствие насилия со стороны членов семьи не контролируется никаким государственным

органом. Учитывая, что характер инвалидности может быть различным в зависимости от особенностей здоровья, как мы отметили выше, дети с глубокими психическими и ментальными отклонениями, глубокими нарушениями опорно-двигательного аппарата (церебральный паралич), глухонемые дети легко становятся объектами преступлений сексуального характера. Большинство детей с глубокими психическими и ментальными отклонениями, глубокими нарушениями опорно-двигательного аппарата (тяжелая форма церебрального паралича) не включены в систему инклюзивного образования в нашей стране – это не секрет. Они обучаются на дому или в специальных образовательных учреждениях на основании заключения психолого-медико-педагогической комиссии. В случае совершения сексуального насилия в отношении таких детей со стороны близких родственников или сотрудников образовательных учреждений об этом может никогда не быть сообщено в правоохранительные органы. К сожалению, в статистических данных компетентных органов мы вообще не нашли зарегистрированных уголовных дел в отношении детей-инвалидов. Поскольку категория детей с ограниченными возможностями не выделена отдельно в статистических данных, невозможно было проанализировать характер совершаемых в отношении них преступлений. Мы считаем, что это признак необходимости дальнейшего совершенствования механизма защиты прав детей с ограниченными возможностями.

14 июля 2022 года на расширенном заседании Правительства Глава государства предложил разработать Комплексный план по защите детей от насилия, суицида и обеспечению их прав и благополучия на 2023–2025 годы. Согласно информации Министерства просвещения, в Комплексном плане предусмотрены следующие меры по ряду направлений:

- ужесточение ответственности людей за соблюдение прав и интересов детей;

- обеспечение комплексной системы защиты образовательных организаций;
- снижение уровня насилия, правонарушений и суицидов среди детей, в том числе путем усиления психологической службы;
- оказание квалифицированной помощи детям в выходе из кризисных ситуаций;
- предотвращение происшествий с детьми на дорогах, на воде, профилактика пожаров, нападений животных на детей, падений детей из окон;
- повышение правовой грамотности детей и родителей, организация информационно-разъяснительной работы по укреплению отношений между детьми и родителями [11].

Как мы заметили, в Комплексном плане вопрос защиты прав детей с ограниченными возможностями и обеспечения их безопасности остался без внимания.

Результаты и обсуждение. Согласно исследованиям, 69% преступлений насилия в отношении детей совершаются членами семей, где родители злоупотребляют алкоголем или систематически или часто употребляют наркотические вещества. Всемирная организация здравоохранения также рассматривает алкогольную и наркотическую зависимость, низкое финансовое положение семьи, случаи, когда родители (или один из них) в детстве сами были жертвами насилия, как факторы риска совершения насилия в отношении детей [12].

В нашей стране основным государственным органом, обеспечивающим защиту прав и законных интересов детей, являются органы опеки и попечительства. В разделе 2, части 7, пункте 5 Постановления Правительства РК от 30 марта 2012 года № 382 «Об утверждении Правил осуществления функций по опеке и попечительству» (далее – Постановление) предусмотрено: «Орган в порядке, установленном законодательством, осуществляет защиту прав и интересов детей, недееспособных или ограниченно дееспособных совершеннолетних лиц: – в случае

непосредственной угрозы жизни или здоровью ребенка на основании акта местного исполнительного органа района, города областного, республиканского значения, столицы до принятия судебного решения немедленно изымает ребенка у родителей или других лиц, под опекой которых он находится» [13]. Это лишь одно из направлений деятельности органов опеки и попечительства. В указанном Постановлении перечислено 19 направлений деятельности органов опеки и попечительства. Согласно данным, в 2021 году в органах опеки и попечительства по всей стране работало всего 299 специалистов [14]. В среднем на одного специалиста приходилось 17 000 детей. Только в одном городе Караганда в 2021 году было 106 000 несовершеннолетних в возрасте 0–18 лет, а услуги опеки и попечительства оказывали 5 специалистов и 1 методист [15]. В Восточно-Казахстанской области при 361 362 несовершеннолетних вместо необходимых 73 специалистов работало всего 35 [16].

Учитывая количество специалистов в указанных органах и 19 направлений деятельности, указанных в Постановлении, органы опеки и попечительства могут быть полностью неосведомлены о фактах насилия в отношении детей (в том числе детей с ограниченными возможностями), воспитывающихся в неблагополучных семьях, со стороны членов семьи.

Заключение. Защита прав и свобод несовершеннолетних всегда актуальна. Это должно быть обязанностью не только государства, но и каждого сознательного гражданина, общества в целом. Несмотря на законодательные меры, принимаемые государством в сфере защиты прав и свобод несовершеннолетних, в том числе права на половую неприкосновенность, эта проблема остается острой. Учитывая актуальность и латентный характер указанных преступлений, отмеченных в ходе исследования, мы со своей стороны предлагаем следующие пути решения:

1. Повысить роль органов опеки и попечительства в сфере защиты прав и свобод несовершеннолетних, воспитывающихся в неблагополучных

семьях. Для реализации этой цели увеличить количество сотрудников органов опеки и попечительства. Обеспечить их тесное взаимодействие с образовательными организациями.

2. Увеличить штатное количество психологов в образовательных организациях. Согласно информации Комитета по охране прав детей РК, в нашей стране на одного школьного психолога приходится 2000 детей. В обязанности психолога входит проведение диагностики, коррекционной и профилактической работы с детьми, консультации, ведение журналов, а также заполнение различных папок, протоколов и фотоотчетов. В международной практике на одного школьного психолога приходится 500 детей. Как мы наблюдаем в нашей стране, из-за чрезмерной нагрузки на школьных психологов они физически не в состоянии проводить практические занятия. Эта нагрузка препятствует основной деятельности психологов с несовершеннолетними детьми в школе.

3. Обеспечить обязательный контроль за детьми с ограниченными возможностями, в том числе не включенными в общую систему образования, обучающимися на дому и размещенными в специальных образовательных учреждениях (дети с глубокими психическими и ментальными отклонениями, глубокими нарушениями опорно-двигательного аппарата (тяжелая форма церебрального паралича)), в период

до установленного срока переосвидетельствования инвалидности. Эта услуга должна осуществляться местными органами государственного управления совместно с учреждением здравоохранения, где зарегистрирован ребенок. Эта услуга предлагается в форме полного скрининга указанной категории детей в определенный период времени.

4. Мы считаем необходимым дополнить Комплексный план по защите детей от насилия, суицида и обеспечению их прав и благополучия на 2023–2025 годы нормой «ужесточение ответственности родителей, воспитывающих ребенка с ограниченными возможностями, других лиц, их заменяющих, ответственных лиц в государственных учреждениях, где воспитываются такие дети, в целях обеспечения прав и свобод детей с ограниченными возможностями».

5. В целях точного определения видов уголовных правонарушений в отношении детей с ограниченными возможностями и принятия необходимых законодательных мер вести отдельный учет детей с ограниченными возможностями в открытой базе данных Комитета правовой статистики и специального учета РК. Эта мера крайне необходима для точного определения направления государственной политики в реализации защиты прав и безопасности детей с ограниченными возможностями в соответствии с международными правовыми нормами.

Список использованной литературы:

1. В Казахстане проживает почти 6,5 млн детей // [Электронный ресурс] - <https://www.zakon.kz/sobytiia/6015880-v-kazakhstane-prozhivaet-pochti-65-mln-detei.html>
2. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принята резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года // [Электронный ресурс] – https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
3. Декларация прав ребенка. Принята [резолюцией 1386 \(XIV\)](#) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 года // [Электронный ресурс] - https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
4. Конвенция о правах ребенка. Принята [резолюцией 44/25](#) Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года // [Электронный ресурс] - https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9959/
5. М.Ю. Краева, Л.Э. Зотова. Профилактика и выявление насилия над детьми в замещающих семьях. – Москва, 2017. - 130 с.
6. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» // [Электронный ресурс] - <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskii-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>
7. В Казахстане растёт количество случаев подростковой беременности // [Электронный ресурс] - <http://nv.kz/2023/08/30/291210/>

8. Ekberova E. OON: дети с инвалидностью по-прежнему отстают в доступе к образованию // <https://www.aa.com.tr/ru/мир/оон-дети-с-инвалидностью-по-прежнему-отстают-в-доступе-к-образованию/2417670> (дата обращения: 29.11.2022)
9. Е.С.Алисиевич. Поощрение и защита прав уязвимых групп в международном праве: учеб. пособие / Е.С. Алисиевич. – М.: РУДН, 2012. – 431 с.
10. Об утверждении Правил проведения медико-социальной экспертизы. Приказ заместителя Премьера-Министра – Министра труда и социальной защиты населения РК от 29.06.2023 года №260 // [Электронный ресурс] - <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032922>
11. Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау бойынша кешенді жоспар әзірленді // [Электронный ресурс] - <https://egemen.kz/article/336783-balalardy-zorlyq-zombylyqtan-qorghau-boyynsha-keshendi-dgospar-azirlendi>
12. Насилие над детьми чаще всего происходит внутри семьи. В России родственники совершают 39% изнасилований и убийств несовершеннолетних // [Электронный ресурс] - <https://tochno.st/materials/nasilie-nad-detmi-chashche-vsego-proiskhodit-vnutri-semi-v-rossii-rodstvenniki-sovershayut-39-iznasilovaniy-i-ubiystv-nesovershennoletnikh>
13. Мемлекеттік қорғаншылық және қамқоршылық жөніндегі функцияларын жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 30 наурыздағы №382 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000382> (дата обращения 04.10.2023)
14. Почти три тысячи подростков забеременели в прошлом году в Казахстане : <https://www.nur.kz/society/1935388-pochti-tri-tysyachi-podrostkov-zaberemeneli-v-proshlom-godu-v-kazahstane/>
15. Деятельность сектора опеки и попечительства города Караганды // [Электронный ресурс] - <https://www.gov.kz/memleket/entities/otdel-obrazovaniya-karagandy/press/article/details/45578?lang=ru>
16. В ВКО не хватает специалистов органов опеки // [Электронный ресурс] - <https://ustinka.kz/vko/52500.html>

References

1. V Kazhastane prozhivaet pochti 6,5 mln detej // [Jelektrondyk resurs] - <https://www.zakon.kz/sobytiia/6015880-v-kazahstane-prozhivaet-pochti-65-mln-detei.html>
2. Mezhdunarodnyj pakt o grazhdanskix i politicheskix pravax. Prinjata rezoluciej 2200 A (XXI) General'noj Assamblei ot 16 dekabnja 1966 goda // [Jelektronnyj resurs] – https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
3. Deklaracija prav rebenka. Prinjata rezoluciej 1386 (HIV) General'noj Assamblei OON ot 20 nojabrja 1959 goda // [Jelektronnyj resurs] - https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
4. Konvencija o pravax rebenka. Prinjata rezoluciej 44/25 General'noj Assamblei ot 20 nojabrja 1989 goda // [Jelektronnyj resurs] - https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9959/
5. M.Ju. Kraeva, L.Je. Zotova. Profilaktika i vyjavlenie nasilija nad det'mi v zameshhajushhix sem'jah. – Moskva, 2017. – 130 s.
6. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Jekonomicheskij kurs Spravedlivogo Kazahstana» // [Jelektronnyj resurs] - <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>
7. V Kazhastane rastjot kolichestvo sluchaev podrostkovoj beremennosti // [Jelektronnyj resurs] - <http://nv.kz/2023/08/30/291210/>
8. Ekberova E. OON: deti s invalidnost'ju po-prezhnemu otstajut v dostupe k obrazovaniju // <https://www.aa.com.tr/ru/mir/oon-deti-s-invalidnost'ju-po-prezhnemu-otstajut-v-dostupe-k-obrazovaniju/2417670> (data obrashhenija: 29.11.2022)
9. E.S.Alisievich. Pooshhrenie i zashhita prav ujazvimykh grupp v mezhdunarodnom prave: ucheb. posobie / E.S. Alisievich. – M.: RUDN, 2012. – 431 s.
10. Ob utverzhdenii Pravil provedenija mediko-social'noj jekspertizy. Prikaz zamestitelja Prem'era-Ministra – Ministra truda i social'noj zashhity naselenija RK ot 29.06.2023 goda №260 // [Jelektronnyj resurs] - <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032922>
11. Balalardy zorlyq-zombylyktan qorrau boyynsha keshendi zhospas azirlendi // [Jelektronnyj resurs] - <https://egemen.kz/article/336783-balalardy-zorlyq-zombylyqtan-qorghau-boyynsha-keshendi-dgospar-azirlendi>
12. Nasilie nad det'mi chashhe vsego proishodit vnutri sem'i. V Rossii rodstvenniki sovershajut 39% iznasilovaniy i ubijstv nesovershennoletnih // [Jelektronnyj resurs] - <https://tochno.st/materials/nasilie-nad-detmi-chashche-vsego-proiskhodit-vnutri-semi-v-rossii-rodstvenniki-sovershayut-39-iznasilovaniy-i-ubiystv-nesovershennoletnikh>
13. Memlekettik qorqanshylyk zhәне qamqorshylyk zhөnindegi funkciyalaryn zhyzgeg asyru qaridalaryn bekitu turaly KR Ykimetiniń 2012 zhyly 30 nauryzday №382 kaulysy <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000382> (data obrashhenija 04.10.2023)
14. Pochti tri tysjachi podrostkov zaberemeneli v proshlom godu v Kazahstane : <https://www.nur.kz/society/1935388-pochti-tri-tysyachi-podrostkov-zaberemeneli-v-proshlom-godu-v-kazahstane/>
15. Dejatel'nost' sektora opeki i popechitel'stva goroda Karagandy // [Jelektronnyj resurs] - <https://www.gov.kz/memleket/entities/otdel-obrazovaniya-karagandy/press/article/details/45578?lang=ru>
16. V VKO ne hvataet specialistov organov opeki // [Jelektronnyj resurs] - <https://ustinka.kz/vko/52500.html>

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Бекпосов Асет Тұрсынбекович, магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан, aset.bekposov@mail.ru

Темиргазин Роман Хурматулаевич, PhD, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан, temirgazin@gmail.com

Бекпосов Асет Тұрсынбекович, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы заң ғылымдарының магистрі Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы, aset.bekposov@mail.ru

Темиргазин Роман Хурматулаевич, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, PhD, Alikhan Bokeikhan University, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы, temirgazin@gmail.com

Bekposov Aset Tursynbekovich, Master of Laws, Senior Lecturer, Department of Criminal Law, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan, aset.bekposov@mail.ru

Temirgazin Roman Khurmatulaevich, PhD, Senior Lecturer, Department of Criminal Law, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Republic of Kazakhstan, temirgazin@gmail.com

МАЗМҰНЫ

ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

1. **Бақтыбеков М.Б., Матаева М.Х., Остапович И.Ю.**
Азаматтың конституциялық құқықтарын қорғаудағы өзекті мәселелер: 6-13
(Конституциялық Сот тәжірибесі негізінде)
2. **Амерханова И.К.**
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетте құқықтық сананы қалыптастыру 14-19
3. **Тюленева Т.А.**
Цифрлық палимпсест құқықтары: цифрлық трансформация заманында 20-24
ғаламдық диссертациялық дискурстың эволюциясы
4. **Айтказин Е.М., Раймбекова Ж.Е.** Тұрақты мемлекеттік сатып алулар:
Қазақстан Республикасында заңнамалық қамтамасыз етудің сұрақтары 25-33
5. **Егежанова Д.Р., Байдакпаева Қ.С., Каримова Д.Б.**
Қазақстан Республикасының сот тәжірибесіндегі салық органдарының іс- 34-40
әрекеттеріне дау айту мысалындағы жария-құқықтық даудың мәні
6. **Кенжебаева С.Б., Бутембалина А.Б., Айдарова А.А.**
Жеке құқықтарды қамтамасыз ету тұрғысынан процессуалдық ұстау: құқықтық 41-46
және практикалық коллизияларды талдау
7. **Бекпосов А.Т., Темиргазин Р.Х.**
Кәмелетке толмағандардың жыныстық қолсұғылмаушылығына қарсы 47-55
жасалынатын қылмыстардың алдын-алу шаралары

СОДЕРЖАНИЕ

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. **Бактыбеков М.Б., Матаева М.Х., Остапович И.Ю.**
Актуальные проблемы защиты конституционных прав граждан: (на основе практики Конституционного Суда) 6-13
2. **Амерханова И.К.**
Формирование правового сознания в антикоррупционной культуре 14-19
3. **Тюленева Т.А.**
Дигитальный палимпсест права: эволюция глобального диссертационного дискурса в эпоху цифровой трансформации 20-24
4. **Айтказин Е.М., Раймбекова Ж.Е.**
Устойчивые государственные закупки: вопросы законодательного обеспечения в Республике Казахстан 25-33
5. **Егежанова Д.Р., Байдакпаева К.С., Каримова Д.Б.** Суть публично-правового спора на примере оспаривания действий налоговых органов в судебной практике Республики Казахстан 34-40
6. **Кенжебаева С.Б., Бутембалина А.Б., Айдарова А.А.**
Процессуальное задержание в свете обеспечения прав личности: анализ правовых и практических коллизий 41-46
7. **Бекпосов А.Т., Темиргазин Р.Х.**
Меры предупреждения и профилактики уголовных правонарушений, направленных против половой неприкосновенности несовершеннолетних 47-55

CONTENT

JURIDICAL SCIENCES

1. **Baktybekov M.B., Mataeva M.Kh., Ostapovich I.Yu.**
Current Issues in the Protection of Citizens' Constitutional Rights: (Based on the Practice of the Constitutional Court) 6-13
2. **Amerkhanova I.K.**
Formation of legal consciousness in anti-corruption culture 14-19
3. **Tyuleneva T.A.**
Digital palimpsest of law: evolution of the global dissertation discourse in the era of digital transformation 20-24
4. **Aytkazin Y.M., Raimbekova Zh.Y.**
Sustainable public procurement: issues of legislative support in the Republic of Kazakhstan 25-33
5. **Yegezhanova D.R., Baydakpaeva K. S., Karimova D.B.**
The essence of a public law dispute on the example of challenging the actions of tax authorities in the judicial practice of the Republic of Kazakhstan 34-40
6. **Kenzhebaeva S. B., Butembalina A.B., Aidarova A.A.**
Procedural detention in light of ensuring individual rights: analysis of legal and practical conflicts 41-46
7. **Bekposov A.T., Temirgazin R.Kh.**
Measures to prevent and prevent criminal offenses against the sexual integrity of minors 47-55